

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра соціальної роботи та педагогіки вищої школи

БЕРЕЗЮК НІЙОЛЯ КЕСТУТИСІВНА

**СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ
ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Спеціальність: 231 «Соціальна робота»

Освітньо-професійна програма «Соціальна робота. Соціальна педагогіка»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»

Науковий керівник:

БИЧУК ІРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА,
кандидат філософських наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____

засідання кафедри соціальної роботи

та педагогіки вищої школи від 16 травня 2024 р.

Завідувач кафедри

_____ доц. Чернета С.Ю.

Луцьк 2024

АНОТАЦІЯ

Березюк Н.К. Соціальний супровід внутрішньо переміщених здобувачів освіти в умовах закладу загальної середньої освіти – Рукопис.

Робота на здобуття освітньо-професійного ступеня «Бакалавр» за спеціальністю 231 Соціальна робота. – Волинський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2024.

Соціальний супровід внутрішньо переміщених здобувачів освіти в умовах закладів загальної середньої освіти є комплексом заходів, спрямованих на забезпечення психологічної, соціальної та освітньої підтримки дітей, які зазнали переміщення через конфлікти або інші кризові ситуації. Це включає адаптацію до нового навчального середовища, забезпечення рівного доступу до освіти, а також допомогу у подоланні психологічних травм та соціальних бар'єрів.

Об'єктом дослідження є соціальний супровід внутрішньо переміщених здобувачів освіти.

Предметом дослідження є зміст, форми та методи соціального супроводу внутрішньо переміщених здобувачів освіти в умовах закладу загальної середньої освіти.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та розробити цикл занять з елементами тренінгу «Соціальний супровід внутрішньо переміщених здобувачів освіти».

У першому розділі бакалаврської роботи обґрунтовано теоретичні засади соціального супроводу внутрішньо переміщених осіб, проаналізовано поняття «внутрішньо переміщені особи», а також їхні специфічні потреби в умовах освітнього процесу.

У другому розділі бакалаврської роботи проведено аналіз роботи із внутрішньо переміщеними здобувачами освіти у Семидубському ліцеї Семидубської сільської ради Дубенського району Рівненської області. Охарактеризовано форми і методи соціального супроводу таких учнів, включаючи психологічну підтримку, інтеграційні заходи та освітні програми.

На основі отриманих результатів дослідження розроблено методичні рекомендації педагогам і соціальним працівникам щодо ефективної організації соціального супроводу внутрішньо переміщених здобувачів освіти.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, патронаж, соціальний супровід, психологічна підтримка, адаптація, заклад загальної середньої освіти.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ	7
1.1. Напрямки роботи соціального педагога із здобувачами освіти, які мають статус «внутрішньо переміщені особи».....	7
1.2. Робота соціального педагога з педагогами в контексті соціального супроводу внутрішньо переміщених здобувачів освіти....	15
1.3. Педагогіка партнерства педагогів з батьками в контексті супроводу внутрішньо переміщених здобувачів освіти.....	20
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	34
2.1. Аналіз соціального супроводу внутрішньо переміщених здобувачів освіти в закладі загальної середньої освіти.....	34
2.2. Зміст, форми та методи соціального супроводу внутрішньо переміщених здобувачів освіти в умовах закладу загальної середньої освіти.....	39
2.3. Розробка циклу занять з елементами тренінгу «Соціальний супровід внутрішньо переміщених здобувачів освіти».....	42
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	50
ДОДАТКИ	54

ВСТУП

Актуальність проблеми. Російська агресія проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, призвела до значного масштабу вимушеної міграції українських громадян, які, захищаючи своє життя і життя своїх сімей, були змушені шукати притулку та пристосовуватися до нових умов. Майже половина населення України стикнулася з серйозними труднощами, переселяючись у безпечніші регіони країни чи за її межі. Ця ситуація створює нові виклики, і наша країна повинна забезпечити ефективну підтримку тим, хто опинився в такому становищі.

Ця трагічна ситуація дала життя новому соціальному феномену – внутрішньо переміщеним особам (ВПО), який виник в Україні у 2014 році. Це явище потребувало негайного реагування та вдосконалення системи соціального захисту, допомоги та підтримки ВПО. На державному рівні та на рівні соціальних служб розпочався активний пошук ефективних методів та інструментів для надання всебічної допомоги людям, які постраждали від війни.

Внутрішньо переміщені особи потребують особливої уваги та допомоги від держави, громадянського суспільства та міжнародних організацій. Вони потребують матеріальної, фінансової, соціально-педагогічної та психологічної підтримки. Стан постійного стресу, викликаний необхідністю залишити своє звичне місце проживання, порушенням стабільності та звичного порядку життя, втратою близьких та підтримки, особливо впливає на психіку людей. Діти, які є найбільш вразливими до травмуючих ситуацій, особливо страждають у цій ситуації [18, с.1-3].

Складне положення викликає почуття дискомфорту, зниження соціальної активності та самооцінки, зростання тривожності, агресивності та виникнення негативного ставлення до інших людей. Таким чином, питання соціальної роботи з вимушеними переселенцями та їхніми сім'ями має не лише політичне значення, але й соціальне, вимагаючи комплексного підходу до розв'язання за

допомогою спеціальних ресурсів, зокрема, полегшення соціального становища вимушених переселенців та їх сімей.

Проблеми мігрантів, біженців та переселенців становлять широке поле теоретичних та практичних досліджень у різних галузях науки. Аналіз думок науковців щодо ролі соціального працівника та особливостей його професійної діяльності з вимушеними переселенцями дозволяє визначити основні напрями цієї роботи, а їх інтеграція сприяє розробці ефективних соціальних методів допомоги внутрішньо переміщеним особам [13, с.323-324].

Теоретичне значення роботи з переміщеними особами у воєнний та кризовий період висвітлили такі вчені, як А. Акмалова, І. Зверев, Г. Лактіонова, А. Капська, В. Панок та інші. У великій кількості наукових досліджень розглядаються різні аспекти проблеми внутрішньої міграції під час кризових періодів. Наприклад, дослідники О. Балакірев, О. Новікова, О. Амоша, В. Антонюк, І. Григоренко, Н. Савельєва, Л. Шестак вивчають соціальні аспекти цієї проблеми. Інші науковці, такі як І. Кудря, Т. Кульчицький, Н. Мазіна, О. Макарова, Н. Максимовська, М. Малиха, О. Проценко, Ю. Пашенко, зосереджуються на аналізі основ соціально-правового захисту цих осіб. Також дослідження, проведені Т. Семигіною, Н. Гусаком, С. Труханом, Н. Синковець, Т. Старинською, О. Субботіною, М. Сірант, І. Трубавіною, І. Куратченком, Н. Чуйком, О. Ляшуком, зосереджені на вивченні значення особистісного ресурсу внутрішньо переміщених осіб та умов їх ресоціалізації у новому середовищі, а також на формулюванні практичних рекомендацій.

Також ефективність розв'язання соціальних проблем внутрішньо переміщених осіб значно залежить від наявності в країні адекватної нормативно-правової бази, яка в умовах сучасного військового конфлікту постійно удосконалюється та формується. Проблема внутрішньої міграції має складний характер і набуває особливої актуальності в умовах постійної російської агресії, оскільки вона створює потребу в значній соціальній допомозі та підтримці для великої кількості людей. Це і стало причиною вибору теми

бакалаврської роботи «Соціальний супровід внутрішньо переміщених здобувачів освіти в умовах закладу загальної середньої освіти».

Об'єктом дослідження є соціальний супровід внутрішньо переміщених здобувачів освіти.

Предметом дослідження є зміст, форми та методи соціального супроводу внутрішньо переміщених здобувачів освіти в умовах закладу загальної середньої освіти.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та розробити цикл занять з елементами тренінгу «Соціальний супровід внутрішньо переміщених здобувачів освіти».

Мета включає виконання наступних завдань:

1. Провести теоретичний аналіз сучасних підходів до соціально-психологічної роботи із здобувачами освіти, які мають статус «внутрішньо переміщені особи» і розкрити сутність основних понять дослідження.

2. Охарактеризувати основні принципи соціального супроводу для внутрішньо переміщених здобувачів освіти.

3. Описати особливості внутрішньо переміщених учнів як цільової аудиторії дослідження.

3. Зазначити етичні принципи роботи соціального педагога в рамках соціального супроводу для внутрішньо переміщених дітей.

4. Дослідити організацію соціального супроводу внутрішньо переміщених здобувачів освіти у Семидубському ліцеї.

5. Розробити та апробувати практичні рекомендації щодо організації соціального супроводу внутрішньо переміщених здобувачів освіти в закладах загальної середньої освіти.

Методи дослідження. У дослідженні використано наступні методи: аналіз науково-методичної літератури, систематизація, узагальнення, спостереження за соціально-педагогічним супроводом внутрішньо переміщених здобувачів освіти, методи соціокультурного аналізу, та метод

кейс-стаді (якісний аналіз соціального об'єкта – закладу загальної середньої освіти).

Теоретичне і практичне значення. Теоретичне значення полягає у визначенні та обґрунтуванні особливостей соціальної роботи з внутрішньо переміщеними здобувачами освіти під час триваючого збройного конфлікту. Практичне значення полягає у можливості використання матеріалу для оптимізації ресоціалізації внутрішньо переміщених здобувачів освіти в умовах закладу загальної середньої освіти. Це дозволить покращити роботу соціальних педагогів, практичних психологів, класних керівників та педагогів-предметників.

Апробація результатів та публікації. Основні положення та результати дослідження були оприлюднені на XV Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та соціального забезпечення». (16 травня 2024 р.) та викладені в тезах «Особливості та напрями соціально-психологічного супроводу в кризових ситуаціях» (с. 13-15).

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

1.1. Напрямки роботи соціального педагога із здобувачами освіти, які мають статус «внутрішньо переміщені особи»

Тривала антитерористична операція на сході України, а в подальшому – повномасштабне вторгнення, призвели до виникнення складної ситуації, яка має як політичні, так і соціально-економічні наслідки для України. Це спричинило занепокоєння стосовно соціально-психологічного стану тих груп населення, які змушені були емігрувати до більш безпечних регіонів. У зв'язку з цим проблема теоретичного розгляду та практичного застосування комплексної соціальної допомоги для переселенців та їх сімей набула надзвичайної важливості в українському суспільстві. Особи, які були вимушено переміщені, потребують матеріальної, фінансової, соціальної та психологічної підтримки.

Постійний стрес, пов'язаний з переїздом, порушенням звичного життя, втратою зв'язків та батьківською турботою, негативно впливає на особистість, особливо дітей. Це призводить до дискомфорту, зниження соціальної активності, збільшення тривожності, агресивності та негативного ставлення до інших. Проблематика соціальної діяльності з вимушеними переселенцями та їхніми сім'ямивимагає комплексного підходу та спеціальних ресурсів для полегшення їхнього соціального становища [14, с. 37-39].

Діти активно спостерігають за подіями, що відбуваються у суспільстві. Криза, яка охопила країну, безпосередньо впливає на їхніх батьків (особливо на їхню здатність виконувати батьківські обов'язки), що, звісно, відбивається на дітях. Криза виникає, коли звичні механізми ефективного протистояння життєвим труднощам перестають працювати. У такій ситуації діти можуть використовувати стратегії оволодіння собою, які представлені на рис. 1.1.

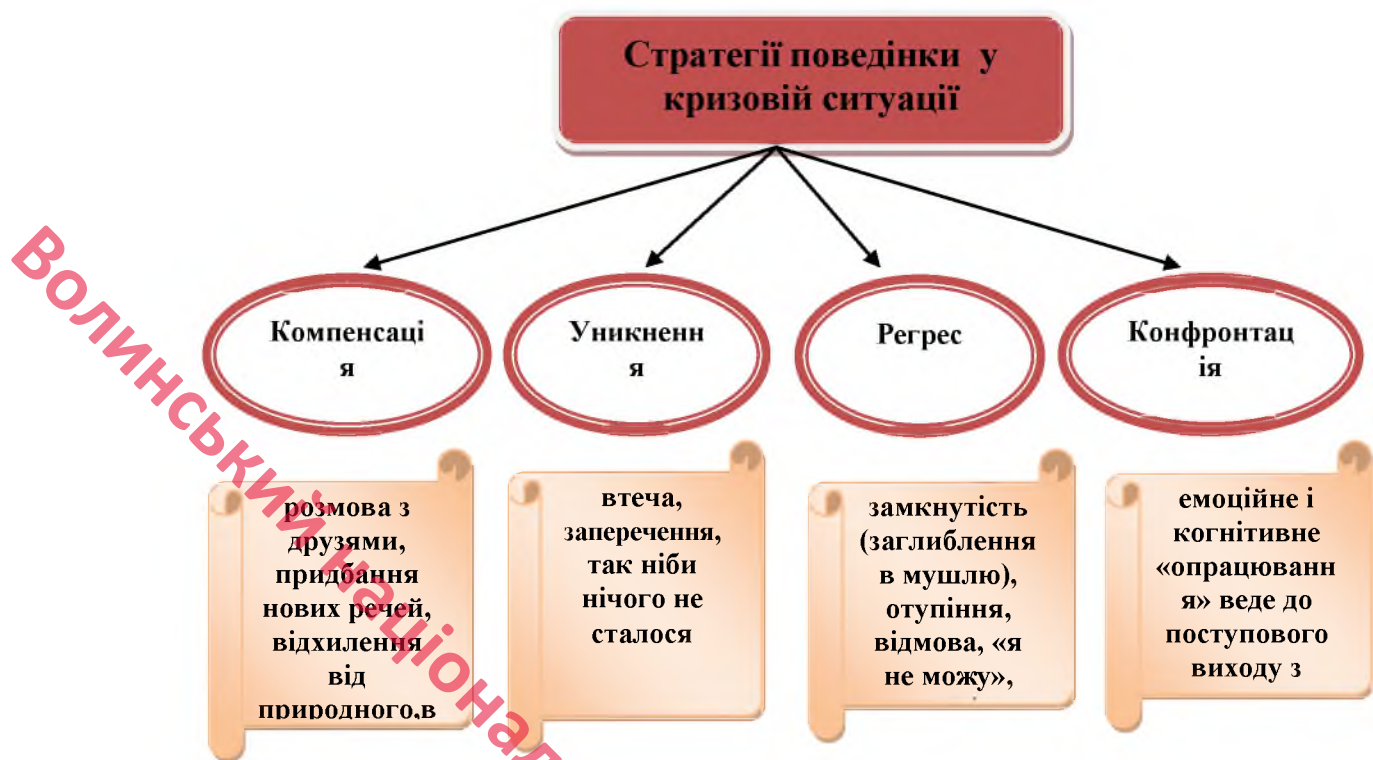

Рисунок 1.1. Основні стратегії поведінки учнів у кризовій ситуації

Для того, щоб дитина могла розвиватися й оволодівати навичками самоконтролю, важлива роль належить уважному дорослому. Соціальний педагог відіграє ключову роль у трьох основних аспектах: наданні кризової підтримки, втручанні в кризові ситуації та сприянні підвищенню рівня адаптації. Кризове консультування, як професійна допомога дитині, спрямоване на вирішення проблемної ситуації та має такі цілі та завдання: надання емоційної підтримки та уваги до переживань; розширення свідомості та підвищення соціально-психологічної компетентності; зміна ставлення до проблеми й перехід від безвихідного стану до пошуку рішення; підвищення стресової та кризової толерантності; розвиток реалістичного світогляду; підвищення відповідальності та готовності до творчого освоєння світу [7, с. 2-7].

Крім того, важливим елементом в роботі соціального педагога з внутрішньо переміщеними здобувачами освіти є аналіз усіх їхніх поведінкових реакцій. Це допомагає краще зрозуміти ситуацію, створити умови для ефективної взаємодії та вибрати оптимальні форми роботи з кожною

конкретною дитиною. Діяльність соціального педагога з внутрішньо переміщеними дітьми включає три основні компоненти: освітній, соціально-психологічний та посередницький (рис. 1.2.).

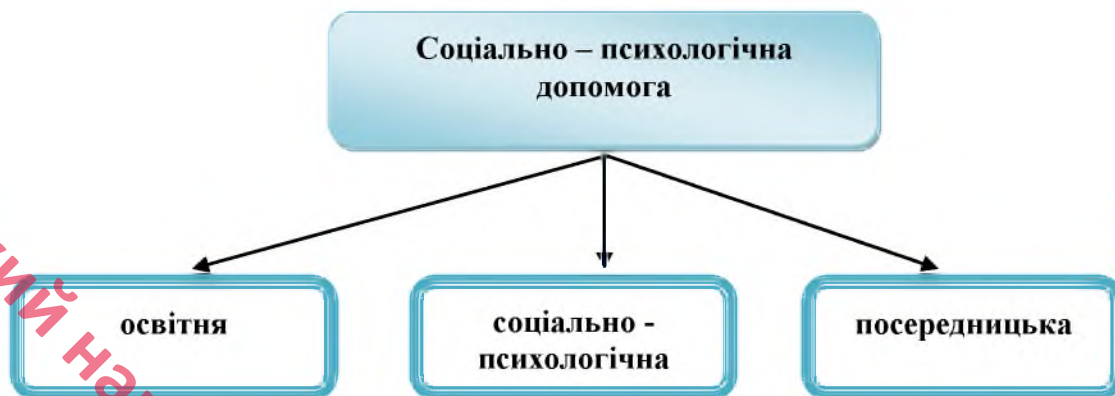

Рисунок 1.2. Основні компоненти соціально-психологічної допомоги

На основі проведеного аналізу соціальних, психологічних, правових та педагогічних проблем внутрішньо переміщених осіб, складові соціального супроводу можна розглядати через наступні напрямки: ідентифікація осіб у «групі ризику», включаючи внутрішньо переміщених осіб; дослідження соціально-психологічних особливостей даної групи дітей та впливу навчального середовища на них шляхом різних методів, таких як спостереження, бесіди, опитування експертів, інтерв'ювання, тестування та аналіз документів; аналіз їхніх потреб, які можуть бути дуже специфічними; надання допомоги в межах власних здібностей та компетенції; набуття інформації про соціально-політичну обстановку в Україні та зміни в правовому законодавстві, які впливають на дану категорію сімей [16, с. 36-39].

Під час комплексного супроводу дітей соціальні педагоги повинні звертати увагу на такі аспекти: створення сприятливого соціального середовища в навчальному закладі та вдосконалення змісту соціально-психологічної освіти для педагогічних працівників і батьків; уникнення можливості повторної травматизації учасників навчально-виховного

процесу;направлення дітей, батьків та педагогів, якщо потрібно, до інших спеціалістів (психотерапевтів, неврологів, психіатрів, юристів);співпраця та координація з іншими установами та службами (наприклад, службами з надзвичайних ситуацій) для надання допомоги тим, хто цього потребує;залучення висококваліфікованих психологів, соціальних педагогів, психотерапевтів до надання психологічної допомоги.

Опишемо основні функції соціальної діяльності з внутрішньо переміщеними здобувачами освіти.

Профілактична функція передбачає використання різних програм для запобігання негативних явищ та розвитку нових форм поведінки, зокрема: групові заняття для розвитку комунікативних навичок у дітей та їхніх батьків;програми профілактики асоціальної поведінки та правової освіти;заняття спрямовані на допомогу в досягненні позитивних життєвих цілей.

Консультативна функція полягає у наданні рекомендацій та порад здобувачам освіти, їхнім батькам та педагогам. Соціальний педагог допомагає внутрішньо переміщеним здобувачам освіти розглянути проблему з різних сторін, пропонує альтернативні рішення та психологічно підтримує прийняття власного рішення.

Діагностична функція є важливою складовою діяльності соціального супроводу. Вона передбачає комплексне дослідження, яке включає аналіз та інтерпретацію отриманих результатів. Наприклад, для оцінки рівня депресивного стану дитини використовуються різні методики, а також проводиться робота з визначенням рівня тривожності, який є важливим показником психічного благополуччя особистості [24, с. 124-129].

Соціально-перетворювальна функція передбачає активну роль у впливі на соціальне середовище та корекцію негативних явищ. На діяльнісному етапі ця робота може включати такі заходи, як групові або індивідуальні консультації, бесіди з дітьми постраждалими від війни (Додаток А), а також «круглі столи» з батьками з метою подолання наслідків травмуючих ситуацій та розширення

спектру поведінкових реакцій у напрямку підтримки дитини в умовах нестабільності та невизначеності:

1. Інформування дитини про події, що відбуваються, потребує особливого підходу, з урахуванням її віку та емоційної стабільності. Важливо пояснювати їй зрозумілими словами, обмежуючи деталі лише до запитань, які вона сама ставить, та говорячи спокійним та врівноваженим голосом. Не слід використовувати фрази, що відкидають її можливість зрозуміти, але замість цього важливо надати підтримку та захист, запевнивши, що дитина під нашим захистом та ми поруч, що нічого їй не загрожує. Наприклад, не рекомендується дивитися новини зі сценами смерті, вибухів та інших трагічних подій разом з дітьми. Якщо дитина стала свідком такої інформації, важливо ніжно пригорнути її, заспокоїти та зазначити, що дорослі справляться із проблемою, і все буде добре.

2. Надання можливості виразити негативні емоції є важливою складовою розвитку дитини. Використання різноманітних видів діяльності, таких як гра, малювання, ліплення, сприяє вивільненню накопиченої енергії та агресивних проявів (Додаток Б).

Робота з м'яким матеріалом, таким як глина, пластилін, дозволяє дитині виразити свої емоції, стукати кулачком, ліпити чи розминати, що сприяє розслабленню та зняттю стресу. Малювання також може бути ефективним способом виразити почуття. Дітям можна пропонувати малювати на вільну тему або використовувати тематичні завдання, які допомагають розмістити свої емоції.

Для корекції агресивності можна використовувати різні фізичні заняття, такі як марширування, розривання паперу, або навіть фехтування надувними мечами. Такі вправи допомагають вивільнити енергію та зняти напругу.

Усі ці методи спрямовані на стимулювання творчого виразу та вивільнення негативних емоцій, допомагаючи дитині краще розуміти і керувати своїми почуттями (Додатки В, Г, Д).

3. Підтримка емоційного благополуччя та забезпечення психологічного комфорту та безпеки. В сімейному оточенні важливо налагодити ще глибші взаємини, збільшити кількість фізичних контактів (обійми, притискання, масаж тощо), організація сімейних свят та збереження традицій, які допомагають дитині відчувати, що вона знаходиться у безпеці разом із батьками. Ефективними можуть бути встановлення таких позитивних установок, як «Ми любимо тебе», «Ти неодинок (одинокий), ми поруч», «Все буде добре», «Ти у безпеці».

Створення оберега має психологічне значення - воно викликає відчуття захищеності та безпеки у небезпечних ситуаціях та зменшує рівень тривоги. Оберіг можна виготовити з полімерної глини, солоного тіста, глини, ниток, тканини і т. д. Проведення цього процесу разом з батьками та педагогами дозволяє підкреслити установку: «Цей оберіг захищатиме тебе, коли нас не буде поруч».

Створення янгола також є корисним. Разом з дитиною можна зробити янгола з паперу або створити гірляндку з янголів та розмістити її над ліжком, на стіні або в класі. Процес створення янголів допомагає дитині відчути затишок, захищеність та безпеку.

Крім того, можна створити «хатинку для дитинки». Дитина часто шукає притулку у «затишних місцях», як утробі матері. Тому створення маленьких будиночків, грати в хованки, прикриватися ковдрою або простиралом може бути корисним для створення відчуття комфорту та безпеки.

Метод «Колихання» пропонує фізичну практику, що відновлює відчуття безпеки та надає дитині енергетичний ресурс. Соціальний педагог сидить на підлозі, обіймає дитину, яка сидить перед ним спиною, обхвачуючи її ногами і руками, та трохи коливаючись, спокійно шепоче на вушко щось приємне та заспокійливе.

Корекція страхів передбачає найбільш адекватну реакцію соціальних педагогів на допомогу дитині у подоланні страху - ставлення до страхів без зайвої тривоги та фіксації, відсутність моралізування, засудження чи

покарання. У випадку, якщо страх слабо виражений і проявляється рідко, краще відволікти дитину, зайняти її цікавою діяльністю, грати в рухливі та емоційно насичені ігри, вийти на прогулянку або здійснити спільні розваги. Проте, якщо страхи виявляються серйозними, дитина часто має кошмари, боїться залишатися сама чи відверто не може поділитися своїми переживаннями з дорослими, в таких випадках необхідно серйозно ставитися до її емоцій, підтримати її, заспокоїти та звернутися за допомогою до спеціалістів.

4. Внутрішньо переміщені здобувачі освіти – підростаючі громадяни своєї держави. У складних часах активізується милосердя, взаємодопомога та альтруїзм – моральні якості, які бажано розвивати у молодших поколіннях. Саме зараз у нас є унікальна можливість, через реальні приклади і справжні ситуації, підтримувати бажання дітей надавати допомогу оточенню та підтримувати тих, хто потребує допомоги. Підходящий момент, щоб дитина стала активною учасницею цього процесу – вона може брати участь у зустрічах з учасниками бойових дій, малювати малюнки для воїнів, або допомагати переселенцям з одягом, грошима чи їжею. Таким чином, соціальний педагог рекомендує батькам бути уважними до своїх дітей і компетентними у методах підтримки та саморегуляції в умовах нестабільності.

Для тих, хто переживає травматичні події або знаходиться в ситуаціях напруги та невизначеності, ефективним методом може бути арт-терапія. Вона дозволяє зняти емоційну напругу, а також допомагає відреагувати на травматичний досвід та встановити над ним контроль. Робота з художніми матеріалами та проєкція почуттів на символічні образи сприяє створенню захисного простору і дозволяє особистості проаналізувати свій досвід [15, с. 90-92].

Вправи та методи, які можуть бути корисними для соціальних педагогів у роботі з учасниками освітнього процесу:

1. Вправа «Коло захисту». Дитина малює своє зображення на аркуші паперу, розміщуючи себе в центрі. Після цього задається питання: «Хто буде

першим, хто прийде на допомогу, якщо щось станеться погане?» Зазвичай, діти відповідають, що це їхні батьки або конкретна особа. Потім пропонується намалювати коло навколо свого зображення, позначаючи перший «коло захисту» і зазначаючи, що вони захищені батьками. Після цього запитується, хто ще може прийти на допомогу. Дитина може називати старших братів або сестер, бабусь, дідусів. Після кожної відповіді малюється ще одне «коло захисту» з установкою: «Ти оточений багатьма рідними та близькими людьми, які захищають тебе». Ця вправа допомагає дитині усвідомити, що вона має підтримку від багатьох осіб, що сприяє почуттю безпеки та комфорту.

2. Корекція страхів (модифікація методу психокаталізу А.Ф. Єрмошина).

1) Запитуємо у здобувача освіти де живе його страх у тілі (голові, животі, грудях, чи ще десь)?

2) Просимо описати, який він є цей страх: який колір, форма, розмір, який надотик, як пахне, як звучить, може бути схожий на якийсь предмет, тварину, рослину?

3) Здобувач освіти закриває очі та уявляє, як цей предмет чи розчин конкретної форми, кольору, об'єму розчиняється, випаровується, витікає через руки та ноги, «викришується» через горло, або якимось іншим чином зникає, виходить з середини на поверхню.

4) Підсилення результату. Питаємо, що тепер відчуває дитина, де подівся її страх і, якщо він зник, вітаємо її та надаємо емоційну підтримку.

3. Музикотерапія. Існує спеціальний вид психологічної допомоги, який базується на використанні музичних творів та інструментів. У цьому виді роботи рекомендуються класичні твори таких композиторів, як Й.С. Бах, Ф. Ліст, Ф. Шопен, С.В. Рахманінов, Л. Бетховен, В.А. Моцарт, П. І. Чайковський, Ф. Шуберт, а також деякі види духовної музики. Даний метод включає в себе прослуховування музики та вимагає застосування спеціально розробленого прийому для організації уваги здобувачів освіти.

Робота із внутрішньо переміщеними дітьми, які відчувають тривогу, страх або пережили стрес та травми, може включати метод біодрами. Цей

метод полягає у програванні різних життєвих ситуацій або травматичних подій у вигляді тварини. Також, для дітей, які пережили травму, можуть бути корисні різні вправи, які спрямовані на відновлення контакту з реальністю, такі як гра, малювання або моделювання образів рослин, з особливою увагою до кореня та стовбура [3, с.64-75].

1.2. Робота соціального педагога з педагогами в контексті соціального супроводу внутрішньо переміщених здобувачів освіти

Роль соціального педагога стає все більш важливою, особливо в умовах соціальних змін та викликів, зокрема, зростання кількості внутрішньо переміщених здобувачів освіти. Одним із ключових аспектів діяльності соціального педагога є співпраця з педагогічним колективом для забезпечення ефективного соціального і соціально-педагогічного супроводів внутрішньо переміщених здобувачів освіти.

Діти, які змушені покинути свої будинки, школи та друзів через воєнні дії, потрапляють у складну ситуацію. Перебування в зоні конфлікту та навколишнє середовище можуть викликати психологічну травму та збільшити ризик дезадаптації. Під дезадаптацією розуміється короточасні психологічні розлади, що виникають при стиканні з непередбачуваними обставинами та порушують звичайне пристосування до нових умов. Тому важливо, щоб соціальний педагог співпрацював з психологом та медичним працівником для забезпечення дітей невідкладною соціально-психологічною та медичною допомогою. Створення в дітях почуття безпеки, комфорту, виявлення їхніх потенціальних фізичних та психічних ресурсів, підтримка адаптаційного потенціалу та накладання реальних вимог, що відповідають їхнім можливостям, – це основний напрямок роботи соціального педагога для запобігання дезадаптації у дітей [19, с.17-23].

Основні завдання соціальної роботи з дітьми та їх батьками у цей період включають: 1) виявлення дітей, які потребують соціальної або психологічної підтримки; 2) виявлення та захист прав дітей; 3) створення сприятливого соціального середовища в закладах загальної середньої освіти; 4) особлива увага до здобувачів освіти з вразливих та складних сімей, внутрішньо переміщених сімей; 5) відвідування дітей вдома та вивчення умов їхнього життя та розвитку; 6) протидія булінгу та жорстокому поведженню в освітньому середовищі; 7) сприяння адаптації дітей-переселенців; 8) оптимізація соціальної та правової просвіти педагогічних працівників, батьків та соціального оточення; 9) формування адекватних знань та уявлень про соціально-політичні події; 10) підготовка особистості до життя у швидкозмінному світі; 11) дослідження можливостей громади щодо надання допомоги дітям та батькам; 12) посередництво між навчальним закладом, сім'ями та місцевими громадами [11, с.13-15].

Для ефективного надання допомоги внутрішньо переміщеним дітям, працівники соціально-психологічної служби необхідно взаємодіяти з різними державними установами і організаціями, які забезпечують соціальний захист населення, а також з усіма учасниками навчально-виховного процесу (рис. 1.3.).

Соціальний супровід представляє собою специфічну форму продовженої психологічної і соціальної підтримки, відому як патронаж. У даному контексті патронаж тлумачиться як система всебічної соціальної підтримки та психолого-педагогічної допомоги, що надається через діяльність соціально-психологічних служб. На відміну від корекційних заходів, його спрямованість полягає у виявленні внутрішніх ресурсів особистості чи родини, їх активізації та створенні на цій основі психологічних, соціальних і педагогічних умов для відновлення позитивних взаємин з навколишнім середовищем. Конкретні завдання супроводу визначаються індивідуальними особливостями особистості, що потребує допомоги, та контекстом, в якому здійснюється цей супровід [22].

Діяльність супроводжувачих триває до тих пір, поки не буде подоланий кризовий період. Головною метою соціального супроводу особистості є

досягнення нового рівня життя, а саме адаптивності - здатність самостійно забезпечити відносну стабільність у взаємодії з собою та навколишнім середовищем, як у сприятливих, так і в екстремальних ситуаціях.

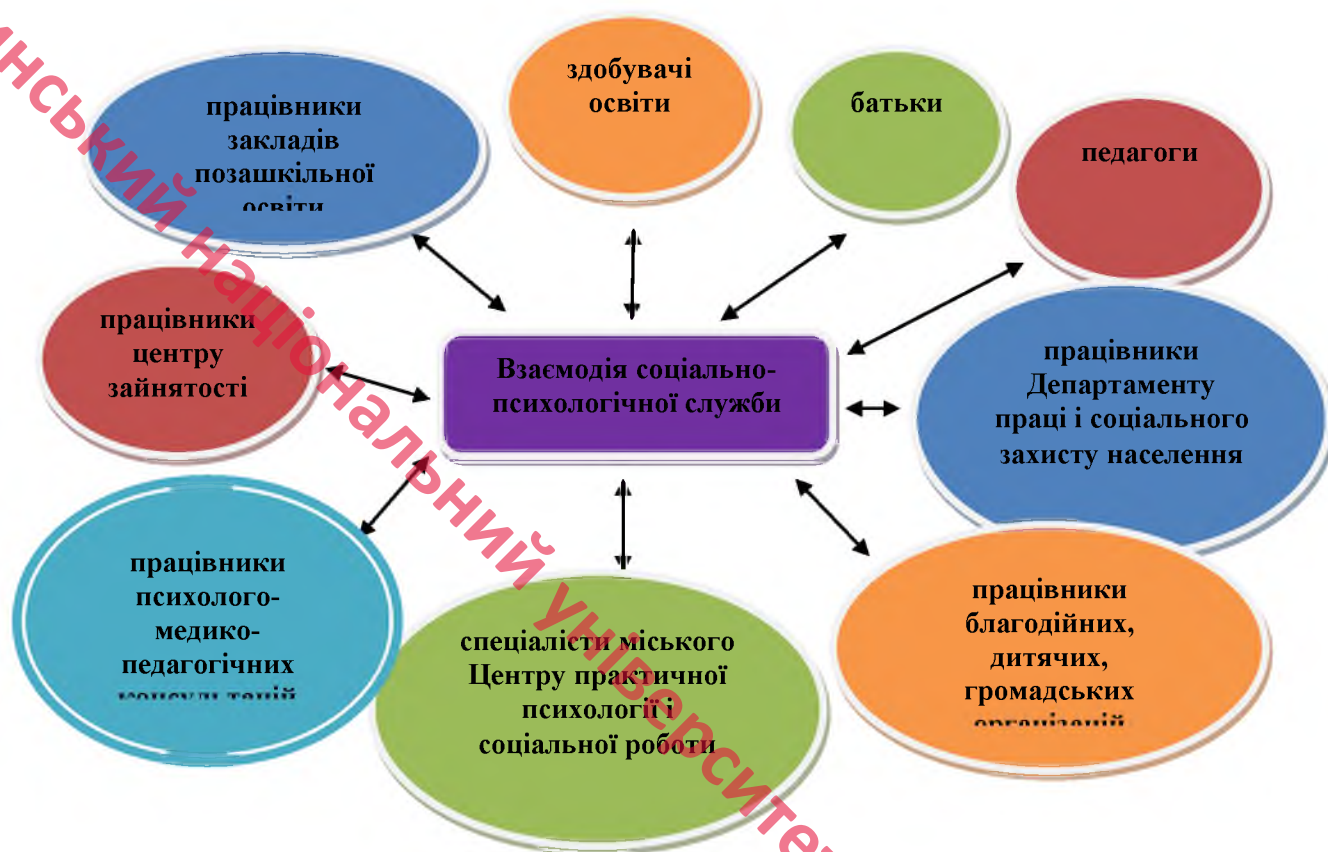

Рисунок 1.3. Взаємодія соціально-психологічної служби

Соціально-психологічний супровід, який розвивається в часі, включає три етапи (рис. 1.4): 1) діагностично-аналітичний, що передбачає оцінку ситуації: встановлення контакту, визначення поточних подій, виявлення можливої гострої кризи та встановлення робочого контакту для подальшої роботи. На цьому етапі можуть використовуватися такі методи як бесіда, тестування, опитування, спостереження та аналіз документації; 2) діяльнісний спеціалізується на вирішенні проблем здобувачів освіти у кризових ситуаціях. Надає психологічну підтримку, сприяє усвідомленню причин кризи та переходу до адаптивної поведінки. Формує нові взаємини та мережі підтримки. Робить

акцент на співпраці з родичами та групою осіб зі схожими проблемами. Залучає лікарів, психологів, юристів та інших фахівців для комплексного підходу. Діє як посередник між дитиною та різними підтримуючими системами; 3) контрольно-аналітичний– період рефлексії над результатами вирішення певної проблеми включає в себе обговорення досягнутого прогресу та аналіз змін, таких як зміни у поведінці, відновлення когнітивного контролю над ситуацією та психологічний стан. Якщо проблему вважають вирішеною і дитина має надію та впевненість у здатність самостійно покращувати ситуацію, цей етап може бути завершальним. У разі невеликих або відсутності змін цей етап може стати початковим для розробки подальшого супроводу (повернення до початкового етапу або рекомендації щодо участі у групі взаємодопомоги). Проте, визначені етапи є лише орієнтирами для роботи, оскільки конкретність кризової допомоги залежить від конкретної ситуації та характеру кризового стану [9, с. 57-65].

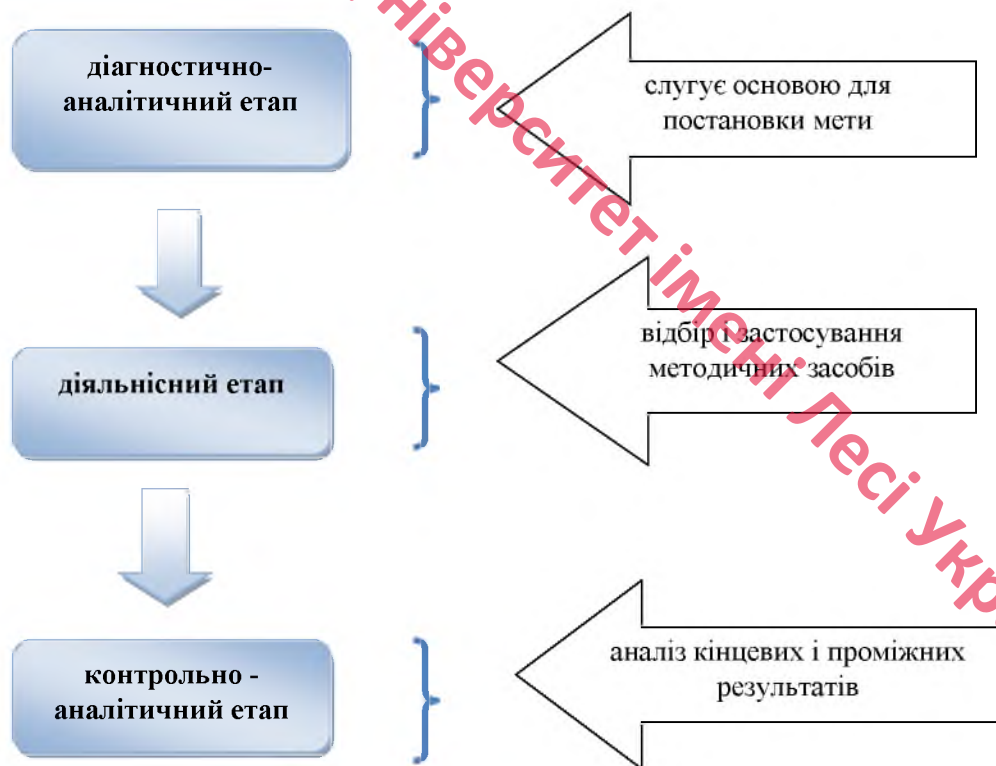

Рисунок 1.4. Етапи соціально-психологічного супроводу

Основними завданнями соціального педагога в контексті соціального супроводу внутрішньо переміщених здобувачів освіти є:

1. Виявлення та облік внутрішньо переміщених здобувачів освіти, також соціальний педагог спільно з адміністрацією школи веде облік дітей, які прибули з зони бойових дій або тимчасово окупованих територій.

2. Індивідуальна робота з внутрішньо переміщеними здобувачами освіти. Проведення бесід з дітьми та їхніми батьками, оцінка їхніх потреб та складання плану соціального супроводу.

3. Групова робота з внутрішньо переміщеними здобувачами освіти. Соціальний педагог може організовувати тренінги, групи підтримки та інші групові заходи, спрямовані на допомогу дітям у адаптації до нового середовища та подоланні стресу.

4. Взаємодія з педагогами, тобто консультування педагогів щодо особливостей роботи з внутрішньо переміщеними здобувачами освіти, проведення тренінгів та семінарів, надання методичної допомоги.

5. Співпраця з іншими фахівцями. Соціальний педагог співпрацює з психологом, шкільним лікарем, представниками соціальних служб та інших організацій, які надають допомогу внутрішньо переміщеним особам.

Соціальний педагог може консультувати педагогів щодо особливостей роботи з конкретними внутрішньо переміщеними здобувачами освіти, проводити групові консультації, організовувати тренінги та семінари з питань психосоціальної підтримки, розробляти методичні матеріали, випускати інформаційні бюлетені.

В результаті ефективної співпраці соціального педагога з педагогами: здобувачі освіти з числа внутрішньо переміщених осіб адаптуються до нового навчального середовища; покращується психоемоційний стан внутрішньо переміщених здобувачів освіти; підвищується рівень педагогічної майстерності вчителів щодо роботи з внутрішньо переміщеними здобувачами освіти; створюється сприятливий психосоціальний клімат у навчальному закладі.

Отже, робота соціального педагога з педагогами в контексті соціального супроводу внутрішньо переміщених здобувачів освіти є важливим елементом забезпечення ефективної адаптації та інтеграції дітей в нові умови життя.

Таким чином, соціальний педагог відіграє важливу роль у забезпеченні ефективного соціального супроводу внутрішньо переміщених здобувачів освіти.

1.3. Педагогіка партнерства педагогів з батьками в контексті супроводу внутрішньо переміщених здобувачів освіти

Сьогодні, у контексті модернізації української освіти, одним із ключових напрямків оптимізації навчального процесу є спрямування його на демократизацію взаємовідносин між педагогами та учнями. Це відображається у нових методиках навчання, таких як створення сприятливого середовища співпраці, уникнення монотонного викладу матеріалу та уникнення повторення інформації, доступної з інших джерел. Замість цього, акцент робиться на веденні діалогу з учнями під час навчального процесу, впровадженні активних методів навчання, які стимулюють творчий розвиток та ініціативу. «Педагогіка партнерства» стає важливим фактором успішної взаємодії всіх учасників освітнього процесу [10, с. 3-8].

Термін «партнерство» в основному розуміють як систему взаємин, що формуються під час спільної діяльності; метод взаємодії та спілкування, заснований на принципах рівності, добровільності, рівність учасників та взаємодоповнюваність; організаційну форму спільної праці, що передбачає об'єднання осіб за умов розподілу обов'язків та активної участі в їх виконанні; спосіб взаємин, де зберігаються права всіх сторін, дії учасників є чітко узгодженими та ґрунтуються на принципах взаємовигоди та рівноправності.

Педагогіка партнерства – це система взаємовідносин між усіма учасниками навчального процесу: учнями, батьками і вчителями, яка ґрунтується на добровільності, спільних інтересах, повазі та рівноправності усіх учасників, враховуючи їх права та обов'язки та ціннісні орієнтири. Педагогіка партнерства передбачає активну участь усіх учасників у виконанні спільних завдань і готовність взяти на себе відповідальність за їх результати [9, с.108-114].

Основні принципи педагогіки партнерства включають у себе повагу до особистості, доброзичливе ставлення, довіру, діалог, взаємодію та взаємоповагу, розподілене лідерство та принципи соціального партнерства. Головна мета цієї педагогіки – розуміти та поважати унікальність кожної особистості, сприяючи її самореалізації.

Існують два підходи до втілення концепцій педагогіки партнерства.

По-перше, «романтичний» шлях, відомий також як «відданість серця дітям», за якого педагог наближається до дитини через велику любов і повагу, «опускаючись на її рівень». Цей підхід був пропагований В. Сухомлинським та Ш. Амонашвілі. Однак не всі педагоги готові до такого стилю взаємин, і не всі діти вірять у свою «рівність» з вчителем.

По-друге, це шлях розподілу функцій між педагогом та учнем та організація їх співпраці. Педагог відповідає за підготовку навчальних завдань та детальне продумування їх вирішення, в той час як учень приймає ці завдання як свої та самостійно їх виконує. Обидва учасники – педагог і учень – рівноправні, вони є суб'єктами діяльності, і ніхто не використовує владу. Це реалізує ідею рівності. Не кожен вчитель може виявити достатню любов до дітей, але кожен може організувати навчання так, щоб дитина відчувала себе вільною, ініціативною та іноді забувала, що в класі присутній «наглядач» [17, с.127-133].

Отже, психологічною основою педагогіки партнерства є взаємодія двох суб'єктів, що сприяє оптимальному навчально-виховному процесу. Цей підхід

дозволяє зберегти роль вчителя у керуванні, а також надає учням можливість самостійно діяти.

Завданням педагогів є створення атмосфери підтримки та турботи, що сприяє розвитку потенціалу здобувачів освіти та задоволенню їхніх інтелектуальних, емоційних та соціальних потреб.

Для досягнення самореалізації кожного учня необхідно:

- розвивати критичне мислення та незалежне висловлювання;
- поповнювати знання в інтересних сферах;
- розвивати навички самостійного прийняття рішень;
- формувати навички з базових і профільних предметів;
- виховувати почуття радості від навчання та повагу до освіти;
- розвивати емоційний інтелект;
- забезпечувати індивідуальну педагогічну підтримку;
- формувати самосвідомість та здоров'я учнів;
- сприяти гармонізації зовнішніх потреб та внутрішніх мотивів до саморозвитку всіх учасників навчально-виховного процесу [6].

Робота з учнями ґрунтується на використанні нових підходів, спрямованих на формування технологій розумової праці.

Співпраця між педагогом та учнями, партнерство на уроці, колективний процес пізнання та відкриттів, постійне створення ситуацій успіху - це складові самореалізації учнів в освітньому середовищі. Важливо, щоб учні не лише володіли знаннями зі шкільних предметів, але й набували досвіду демократичних відносин у суспільстві, навичок управління своїм життям та у колективі, могли брати відповідальність за свої дії. Для цього потрібно звернути увагу на виховання готовності кожного учня до вирішення власних завдань, визначення свого місця в житті, успішного розвитку та реалізації своїх талантів і інтересів.

Критерії, що визначають ефективність концепції розвитку партнерських відносин, розглядаються як «найпродуктивніша система взаємодії в умовах

навчального закладу та сім'ї». Серед цих критеріїв відзначаються: готовність педагога до гуманізації навчального середовища як професійної та особистісної характеристики; відкритість, яка передбачає відсутність маніпуляцій та чіткість цілей обох сторін; позитивна взаємозалежність між учасниками взаємодії, що включає спільну мету, наявність спільних ресурсів та спільні зусилля для вирішення проблем; право на автентичність кожного учасника педагогічної взаємодії; усвідомлення індивідуальної та групової відповідальності, що включає внутрішню і зовнішню мотивацію спільної діяльності; можливість задовольняти основні міжособистісні потреби в процесі спільної діяльності та спілкування; підтримка взаємодії, яка створює сприятливий психологічний клімат; розвиток соціальних навичок і навичок спілкування; рефлексивний аналіз власної поведінки в контексті соціальної поведінки учасників навчального закладу та сім'ї [12, с. 117-122].

Врахування наведених критеріїв сприятиме створенню відповідних умов, які сприяють розвитку партнерських відносин між педагогами та учнями, а також допоможе адміністрації та працівникам психологічної служби у визначенні змісту організаційних та освітніх заходів для підвищення психологічної компетентності педагогів у питанні реалізації партнерських відносин зі здобувачами освіти.

Соціальне партнерство розглядається як окремий вид соціальної взаємодії закладу освіти з фізичними або юридичними особами та ґрунтується на визначальній ролі навчального закладу в реалізації його особистісно-розвивальних функцій. Ця форма партнерства включає сім'ю, педагогів та адміністрацію навчального закладу.

Мета соціального партнерства полягає в інтеграції батьків у педагогічний процес шляхом створення необхідних та достатніх умов для включення сімей у супровід дітей у навчально-виховному процесі.

Завдання партнерства включають:

- налагодження партнерських відносин з сім'ями здобувачів освіти;

- визначення цінностей та цілей спільної діяльності та способів їх досягнення;
- залучення батьків до організації навчально-виховного процесу та управління шкільним життям;
- надання науково-методичної підтримки та інформаційної підтримки для психолого-педагогічної освіти батьків з метою підвищення їхньої компетентності;
- проведення діагностичних досліджень для визначення освітніх запитів та задоволення освітніх потреб батьків та дітей.

Основні принципи та вимоги для організації партнерства між школою і сім'єю включають:

- співпрацю між вчителями та батьками з метою формування особистості, яка успішно впроваджується у суспільство як громадянин, член сім'ї та професіонал;
- єдність дій вчителів і батьків як ключових учасників навчально-виховного процесу;
- підтримка та розвиток комунікації між вчителями та батьками для кращого розуміння психології та поведінки дитини;
- створення постійного діалогу як форми спілкування між вчителями та батьками, що ґрунтується на усвідомленому прийнятті шкільних вимог і правил батьками, а також на повазі вчителів до думок та пропозицій батьків;
- підтримка гуманізації взаємин та запобігання конфліктам шляхом толерантності, розуміння, співчуття, відкритості, добровільності та здатності до співпраці;
- постійне, всебічне та глибоке вивчення сімейних відносин;
- систематична організація навчання батьків, підвищення рівня їхніх психолого-педагогічних знань та компетентності, розширення форм і методів педагогічної підтримки.

Основні умови для успішної організації партнерства між школою і сім'єю можна умовно поділити на об'єктивні та суб'єктивні (соціально-психологічні):

1. Об'єктивні умови включають:

- тип навчального закладу, його місце розташування, кількість та профіль учнів, а також характеристики батьківського середовища тощо.

2. Суб'єктивні (соціально-психологічні) умови включають:

- зміну орієнтації школи щодо співпраці з сім'ями;
- організацію соціально-просвітницької роботи школи з сім'ями;
- підготовку педагогів до взаємодії з сім'ями у формі партнерства;
- стимулювання мотивації учителів та сімей до активної участі у процесі взаємодії у форматі партнерства.

Соціальне партнерство як чітко визначена система взаємовідносин всіх учасників освітнього процесу (здобувачів освіти, батьків, педагогів, керівників), повинна забезпечувати:

На рівні сімей це означає:

- Створення стимулюючого духовного та морально-психологічного середовища.

- Інтеграція зусиль із школою.

- Оволодіння необхідним обсягом психолого-педагогічних знань.

На рівні педагогічної діяльності:

- Стимулювання творчого пошуку та вміння виявляти проблеми та їх розв'язання.

- Перевага відносин співробітництва та співтворчості.

- Модернізація форм і методів навчання та виховання.

На рівні адміністрації навчальних закладів:

- Підбір педагогічних кадрів відповідного рівня, що сприяють розвитку учнів.

- Забезпечення умов для самостійної діяльності педагогів.

- Підвищення загальнокультурного та професійного рівня педагогічного персоналу [11, с. 66-72].

На сьогоднішній день найбільш ефективною формою залучення батьків до побудови соціального партнерства із школою вважається впровадження технології проектування моделі партнерської взаємодії з сім'єю (таблиця 1.1.).

Таблиця 1.1.

Організація взаємодії школи й батьків здобувачів освіти

Етапи діяльності	Завдання діяльності
Формулювання ключових принципів взаємодії з родинами учнів та визначення стратегічних цілей співпраці.	Створення умов для вирішення проблеми відчуження батьків від школи за допомогою соціально-педагогічних заходів.
Оцінка ресурсів у школі, таких як матеріально-технічні, професійні, кадрові інформаційні та методичні засоби.	Виявлення сфер проблем у проведенні соціально-педагогічної діяльності, оцінка задоволеності учасників процесу (якістю освітніх послуг, міжособистісними відносинами в школі), визначення потреб та активності учасників, а також формування пулу ідей для поліпшення шкільного середовища.
Оцінка колективу школи власними силами.	Дослідження професійного потенціалу школи, включаючи установки, можливості вчителів, умови співпраці та стилі педагогічного взаємодії.
Встановлення способів досягнення ефективного партнерства між сім'єю та школою.	Підвищення рівня інформованості батьків щодо діяльності школи та розвитку психолого-педагогічної компетентності як учителів, так і батьків.
Проведення навчання учасників педагогічного	Створення програм і тем для педагогічної просвіти батьків і вчителів, а також

партнерства.	розроблення відповідних навчальних курсів.
Створення критеріїв для оцінки ефективності роботи та результатів педагогічної взаємодії.	Створення внутрішніх структур у школі, таких як органи самоврядування, шкільні ради, батьківські комітети тощо; розроблення локальних нормативних актів, які регулюють поведінку дорослих і дітей у шкільному середовищі; підвищення рівня компетентності учасників навчального процесу, включаючи психолого-педагогічну для батьків, методичну для педагогів та життєву для учнів.
Організація відкритих обговорень програм дій з батьками.	Оцінка роботи з батьками у школі, включаючи виявлення позитивних аспектів та проблем, а також ідентифікацію найактивнішої частини батьківської громадськості.
Впровадження стратегії роботи з батьками, включаючи систему етапів та заходів.	Моніторинг виконання робочого плану та забезпечення необхідної підтримки вчителям шляхом методичних об'єднань.
Оцінка ефективності взаємодії з батьками.	Регулярний моніторинг, який включає збір даних про задоволеність якістю взаємодії всіх учасників освітнього процесу; відстеження запитів батьків та їхню педагогічну та правову компетентність; визначення переваг і недоліків з метою виявлення прогресу або регресу та формулювання пропозицій для корекції взаємодії.

Етапи та зміст технологічного процесу:

На першому етапі визначаються цільові установки. Співпраця між навчальним закладом і сім'єю починається з аналізу мікроклімату та умов виховання у сім'ї, оцінки виховного потенціалу, типу стосунків між батьками та дітьми, структури спільного дозвілля в сім'ї, методів виховання, педагогічної культури батьків, контролю за дітьми та їх готовності до співпраці з навчальним закладом. Для цього застосовуються різноманітні діагностичні методи: спостереження, бесіда, анкетування, аналіз портфоліо учнів, дискусія, метод мозкового штурму, робота в фокус-групах, інтерв'ю та інші.

Другий етап - вибір стратегії, включає чотири чітко визначених та взаємопов'язаних кроки:

1. Аналіз ситуації, що включає аранжування можливих стратегій.
2. SWOT-аналіз, який оцінює сильні та слабкі сторони обраних стратегій, можливості та потенційні загрози.
3. Визначення загальної мети, конкретних завдань, пріоритетів та очікуваних результатів.
4. Розроблення плану дій для виконання стратегічних завдань і досягнення результатів.

Третій етап - планування. Розробка моделі «Взаємодії навчального закладу і сім'ї» є необхідною для координації виховних зусиль та об'єднання ресурсів різних установ і організацій, таких як навчальні заклади, служби у справах неповнолітніх, правоохоронні органи, позашкільні навчальні заклади, культурні та медичні установи, громадські організації, для створення передбачливого виховного середовища для дітей. Це допоможе вирішити питання психічного, морального, соціального і духовного здоров'я дітей, а також створити систему запобігання девіантної поведінки серед них та підлітків, підвищити виховний потенціал сімей. На цьому етапі формується колектив фахівців, які забезпечать психолого-педагогічну допомогу та консультації для різних вікових груп дітей та їхніх батьків, а також організують

і проводять відповідні тренінги та заходи, включаючи батьківські дні у школі, враховуючи результати діагностики.

Четвертий етап - організація діяльності. На цьому етапі впроваджуються ефективні форми та методи роботи з сім'ями учнів, які вже довели свою життєздатність та є доцільними на сучасному етапі. Наприклад: створення консультативного пункту для батьків «Проблемне питання», підтримка дітей у реалізації навчальних та соціальних проектів, залучення батьків до створення портфоліо творчих досягнень дітей, організація презентацій «Традиції і реліквії моєї родини», реалізація проектів «Соціальне партнерство», «Активізація участі батьків у процесі прийняття рішень на рівні закладу» та інші.

П'ятий етап - Моніторинг та корекція. На цьому етапі спрямовано на оптимізацію партнерської взаємодії, а також дослідження та коригування її ефективності, як і виправлення можливих помилок. Етап включає такі процедури:

1. Моніторинг системи. Проведення діагностики та аналіз результатів, виявлення проблемних позицій, ідентифікація неефективних елементів у моделі та визначення причин їх неефективності.

2. Обговорення та погодження змін. Постійна дискусія про результати спільної роботи на педагогічних радах, батьківських зборах, радах учнівського самоврядування, радах закладу; формулювання пропозицій щодо внесення змін до моделі, їх узгодження та визначення найбільш конструктивних.

3. Корекція, внесення змін. Виявлення недоліків у функціонуванні моделі, визначення шляхів їх усунення та оптимізація функціонування моделі взаємодії між школою і сім'єю.

Показниками готовності батьків до взаємодії є:

- Позитивне ставлення до педагогічного колективу та бажання приймати участь у житті школи.
- Бажання відвідувати обов'язкові заходи для батьків.
- Зацікавленість у справах дітей, класу та школи.

– Здатність до конструктивного спілкування та взаємодії з педагогами та адміністрацією школи.

– Бачення своєї ролі та місця у взаємодії зі школою [5].

На сьогодні вважається, що найбільш ефективним способом залучення батьків до побудови соціального партнерства із школою є впровадження технології проектування моделі взаємодії з сім'єю.

Побудова ефективного партнерства між школою і сім'єю має відбуватися у двох основних напрямках: підготовка педагогічного колективу школи до взаємодії з батьками та включення батьків у життєдіяльність школи.

Слухаючи те, що відбувається, батьки можуть знайти способи підтримки дитини в управлінні її почуттями. Коли батьки можуть бути поруч із дітьми, це допомагає останнім легше переживати складні ситуації. Дорослі, які вміють спілкуватися з дітьми про події та розуміють їхні почуття, сприяють дитині подолати стрес з меншими труднощами.

Для відновлення психічного здоров'я дитини, яка є внутрішньо переміщеною особою, важливе значення має соціально-психологічна робота з усією родиною. Поранення або травми можуть порушити зв'язки між батьками та дітьми, спричинити виникнення неправильних взаємин. У разі виявлення поведінкових проблем у дитини один із батьків може відчувати себе безпомічним і безсиллям, що сприяє закріпленню негативних стереотипів поведінки. Іноді це виявляється у відповіді на дитячі вимоги, часті реакції на скарги або переживання дрібних труднощів.

Діти, на відміну від дорослих, швидше адаптуються та повертаються до нормального емоційного стану, оскільки мають більшу гнучкість та адаптивність. Проте стан батьків може змінюватися повільніше, що ускладнює процес відновлення психічного здоров'я дітей. Незважаючи на те, що батьки прагнуть допомогти своїм дітям, недостатня усвідомленість власного психоемоційного стану часто перешкоджає їм шукати психологічну допомогу.

Кожна родина має свою унікальну ситуацію, тому потребує індивідуального підходу, але важливо дотримуватися базових етапів роботи з родиною:

Перший етап: соціальний супровід починається на основі результатів соціального інспектування та інформації про проблеми в родині.

Другий етап: на початковому етапі соціально-психологічного супроводу соціальний педагог проводить комплексне обстеження та оцінку потреб сім'ї або дитини.

Під час комплексного обстеження соціальний педагог досліджує наступне: стан здоров'я, умови розвитку та виховання дитини, а також ставлення до неї; думки членів сім'ї або самої дитини про проблеми та потреби, способи їх вирішення; матеріальні, соціальні та інші можливості для подолання складних життєвих ситуацій.

Третій етап: знайомство з членами родини та їхнім середовищем, розмова з дітьми та оцінка їхніх умов життя. Відразу ж під час першого відвідування родини педагог може спостерігати, які взаємини панують між її членами, як це впливає на емоційний стан дитини.

Четвертий етап: вивчення причин складних життєвих обставин у сім'ї, особливостей сімейних цінностей. На цьому етапі соціальний педагог, враховуючи отримані результати роботи з родиною, проводить причинно-наслідковий аналіз сімейного становища та емоційного стану її членів. На основі комплексного аналізу сім'ї та результатів діагностики дитини оформляється облікова картка соціально-психологічного супроводу дитини.

П'ятий етап: розроблення індивідуального плану роботи з родиною.

Чітке та спрямоване планування є ключовим елементом для уникнення помилок та досягнення позитивних результатів у роботі соціального педагога. Ретельно обґрунтований план допомагає визначити загальні цілі та конкретні кроки для вирішення поставлених завдань з корекції та відновлення. Плануванню слід приділяти належну увагу, оскільки від нього залежить ефективність та успішність запланованої діяльності.

Шостий етап: співпраця з відповідними організаціями та установами (навчальними, дошкільними закладами, центрами у справах сім'ї та молоді, службами у справах дітей, кримінальною поліцією у справах неповнолітніх).

Соціальний педагог повинен усвідомити, що не всю роботу з дитиною та сім'єю він здатен виконати самостійно. Значна частина завдань лежить на плечах представників інших сфер, установ та служб.

Сьомий етап: проведення регулярних та контрольних відвідувань родини.

Восьмий етап: завершальний етап, підбиття підсумків роботи з родиною.

На цьому етапі соціальний педагог завершує активний супровід дитини, але продовжує здійснювати віддалене спостереження за родиною [26, с. 124-129].

Отже, педагогіка партнерства в умовах супроводу внутрішньо переміщених здобувачів освіти є актуальною та необхідною, оскільки вона сприяє створенню інклюзивного та підтримуючого середовища, де кожна особа має можливість досягти свого потенціалу та реалізувати себе.

Висновки до першого розділу

У першому розділі розглянуто теоретичні аспекти соціального у взаємозв'язку із соціально-педагогічним супроводів дітей, які мають статус «внутрішньо переміщених осіб (ВПО)». Теоретичний аналіз сучасних підходів із здобувачами освіти, які належать до категорії ВПО, дозволив розкрити сутність основних понять дослідження. Було виявлено, що основними напрямками роботи з цими дітьми є забезпечення їхньої адаптації до нового навчального середовища, надання психологічної підтримки та допомога у подоланні соціальних і освітніх бар'єрів.

Важливою складовою соціального супроводу є дотримання принципів індивідуального підходу, систематичності та комплексності роботи. Це включає розробку індивідуальних планів адаптації для кожної дитини, організацію інтеграційних заходів та надання всебічної підтримки, яка враховує специфічні потреби внутрішньо переміщених учнів. Визначено, що для успішної реалізації

соціального супроводу необхідно враховувати психологічні, соціальні та освітні аспекти, а також активно залучати до роботи не лише педагогів, але й соціальних працівників, психологів та інших спеціалістів.

Окремо було зазначено значення етичних принципів у роботі соціального педагога з дітьми ВПО. Етичні норми, такі як конфіденційність, повага до особистості дитини, емпатія та професійна відповідальність, є фундаментом для створення довірливих відносин між педагогом і дитиною, що сприяє ефективнішій підтримці та супроводу.

Отже, теоретичний аналіз показав, що соціально-педагогічний супровід внутрішньо переміщених дітей є багатограним процесом, який вимагає комплексного підходу та врахування індивідуальних особливостей кожної дитини. Реалізація цих принципів і методів в умовах закладів загальної середньої освіти створює сприятливі умови для адаптації та успішного розвитку дітей ВПО.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

2.1. Аналіз соціального супроводу внутрішньо переміщених здобувачів освіти в закладі загальної середньої освіти

Для проведення дослідження було використано Семидубський ліцей, розташований у сільській раді Дубенського району Рівненської області. Ліцей має в своєму складі 20 класів, до яких входять 186 учнів (у тому числі 2 інклюзивних класи), загалом тут навчається 460 учнів.

Семидубський ліцей почав свою діяльність як заклад для обдарованих дітей у 2000 році. У 2002 році, під керівництвом педагогів та батьків, було прийняте рішення перепрофілювати школу на аграрний ліцей з метою набуття учнями знань і навичок, необхідних для їх подальшого використання у практичній діяльності. Зараз ліцей є закладом з профільним навчанням, де у 10-11 класах впроваджено економічний профіль.

Важливо відзначити, що Семидубський ліцей є експериментальним навчальним закладом на всій території України. Тема дослідження «Виховання в учнів ціннісного ставлення до праці» вибрана з досвіду роботи адміністрації школи [25].

Семидубський ліцей, як один з навчальних закладів, що приймає внутрішньо переміщених здобувачів освіти, активно впроваджує соціальні програми для підтримки та інтеграції цих учнів у нове середовище. Аналіз соціального супроводу в цьому ліцеї дозволяє оцінити ефективність вжитих заходів та визначити можливі напрямки для покращення.

У Семидубському ліцеї навчається 17 внутрішньо переміщених здобувачів освіти, які були змушені залишити свої домівки через конфлікти або інші обставини. Ці учні стикаються з численними викликами, такими як

адаптація до нових соціальних та навчальних умов, психологічні стреси, а також потреба в інтеграції в нове середовище.

У цій ситуації важлива роль відводиться соціальному педагогу, який співпрацює з педагогами загальноосвітнього навчального закладу для забезпечення ефективного соціального супроводу внутрішньо переміщених здобувачів освіти.

Пропонується для розгляду річний план діяльності соціального педагога Семидубського ліцею на навчальний рік 2023-2024 як приклад для аналізу Додаток Е.

Соціальний педагог Семидубського ліцею використовує такі форми та методи роботи з внутрішньо переміщеними здобувачами освіти:

- індивідуальна робота: бесіди, консультування, психосоціальна підтримка, допомога в адаптації до нового навчального середовища;
- групова робота: тренінги, групи підтримки, тематичні заняття;
- взаємодія з педагогами: консультування, інформування, методична допомога;
- співпраця з батьками: консультування, інформування, залучення до освітнього процесу;
- співпраця з іншими фахівцями: психологом, шкільним лікарем, представниками соціальних служб.

У результаті роботи соціального педагога здобувачі освіти з числа внутрішньо переміщених осіб адаптуються до нового соціального середовища, покращується їх психоемоційний стан, підвищується рівень педагогічної майстерності вчителів, створюється сприятливий психосоціальний клімат у навчальному закладі.

Для оцінки ефективності соціального супроводу в Семидубському ліцеї використовуються кілька методів:

1. Аналіз успішності навчання

– відстеження академічних результатів внутрішньо переміщених здобувачів освіти до та після впровадження програм підтримки;

– оцінка покращення успішності на основі результатів контрольних та іспитів.

2. Соціально-психологічні опитування

– проведення регулярних опитувань серед внутрішньо переміщених здобувачів освіти щодо їхнього самопочуття, рівня адаптації та задоволеності навчальним процесом;

– опитування педагогів та батьків для отримання зворотного зв'язку про зміни в поведінці та адаптації внутрішньо переміщених здобувачів освіти.

3. Спостереження та аналіз

– спостереження за участю внутрішньо переміщених здобувачів освіти у позакласних заходах та їхня взаємодія з однолітками;

– аналіз випадків конфліктів та їх вирішення в шкільному середовищі.

У навчальному закладі було створено спеціальні інформаційні зони, де розміщені актуальні матеріали з різних сфер, включаючи:

- розділ «Соціальна служба»;

- розділ «Психологічна служба»;

- розділ «Медична допомога»;

- розділ «Профорієнтація»;

- розділ «Виховна робота».

Рубрики «Психологічна служба» і «Соціальна служба» відводяться для обговорення теми війни, включаючи поради щодо того, як спілкуватися з дітьми на цю тему, як реагувати на їхні питання та як подолати почуття паніки (рис. 2.1).

Рисунок 2.1. Пам'ятка «Увага всім»

Також в цих розділах надаються вправи та поради щодо стабілізації психологічного стану під час війни, а також доступні ігри та вправи для розвитку емоційної сфери. Там також міститься короткий пам'ятник для педагогів, які працюють з дітьми у період війни, правила безпеки, можливості отримання допомоги під час конфлікту в Україні, а також матеріали для надання ефективної психологічної підтримки (рис. 2.2).

Рисунок 2.2. Стенд «Алгоритм поведінки під час повітряної тривоги»

Головна тема, якій віддана увага в розділі «Соціальна служба», - це переважно питання волонтерства (рис. 2.3., 2.4.).

Рисунок 2.3. Пам'ятка «Як створити волонтерський хаб?»

Рисунок 2.4. Інформаційний стенд «Волонтерство: чому це потрібно?»

Для керівництва, координації та контролю цього виду діяльності в межах освітнього закладу були встановлені процедури. Починаючи з початку війни, були складені графіки чергувань працівників ліцею, виділено кабінети для організації робочих місць волонтерів та забезпечено перекуси - чай, кава, печиво тощо. Тобто, було створено «Пункт незламності». У волонтерську діяльність в освітньому закладі включаються педагоги, батьки, учні та вимушені переселенці, які називають це справжньою терапією, оскільки спільна праця об'єднує та надає впевненість у тому, що є завжди ким підтриматися. При цьому власний внесок у майбутню перемогу також надихає людей, що займаються волонтерством.

Соціальний супровід внутрішньо переміщених здобувачів освіти в Семидубському ліцеї є багатограним процесом, що включає освітню, психологічну та соціальну підтримку. Завдяки системному підходу та активній співпраці між соціальним педагогом, педагогічним колективом, батьками та самими учнями, вдається створити сприятливе середовище для успішної адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених здобувачів освіти. Однак, постійний моніторинг та оцінка ефективності заходів є необхідними для подальшого вдосконалення соціального супроводу і забезпечення максимальної підтримки внутрішньо переміщених здобувачів освіти.

Важливою складовою успіху Семидубського ліцею у вихованні молодого покоління є постійне впровадження новаторських методик та педагогічних підходів, спрямованих на особистісний розвиток кожного учня. Спільна праця педагогічного колективу, батьківського оточення та соціальних партнерів

сприяє формуванню сприятливого середовища для росту та самовдосконалення молодих особистостей. Ця освітньо-виховна ініціатива проявляється не лише у здобутті академічних знань, а й у вихованні цілісної особистості, готової до викликів сучасного суспільства. Особлива увага приділяється розвитку креативності, лідерських якостей та громадянської активності, що сприяє формуванню активної громадянської позиції.

Семидубський ліцей виходить за межі традиційного підходу до виховання та створює атмосферу, в якій учні можуть вільно висловлювати свої ідеї та брати участь у суспільному житті. Це надає можливість кожному учаснику освітнього процесу розкрити свій потенціал та обрати власний шлях у житті.

2.2. Зміст, форми та методи соціального супроводу внутрішньо переміщених здобувачів освіти в умовах закладу загальної середньої освіти

Аналізуючи зміст, форми та види соціального супроводу внутрішньо переміщених учнів закладу загальної середньої освіти (на прикладі Семидубського ліцею), ми визначимо напрями роботи, які утворять комплексну програму соціального виховання свідомої національно-культурної ідентичності, громадянина та, передусім, самосвідомої особистості. Отже, визначимо такі основні напрями роботи:

1. Адаптація до потреб учнів, враховуючи їх статус в суспільстві, психологічний стан та інші аспекти. Проведення анкетування та групових дискусій з учнями для визначення їхніх індивідуальних потреб та очікувань. Впровадження гнучких програм та заходів, які враховують різноманітні інтереси та особистісні особливості учнів (включаючи тренінги та інтерактивні методи). Наприклад, проведення тренінгу для дітей, постраждалих від війни, представлено у Додатку Б.

2. Інтеграція новаторських методів та підходів у вихованні. Використання інтерактивних технологій та віртуальних платформ для залучення учнів до

соціально-виховного процесу. Проведення майстер-класів та тренінгів для педагогів щодо новітніх методик соціального виховання.

3. Розвиток партнерських відносин між усіма учасниками освітнього процесу. Співпраця з місцевими підприємствами, організаціями та громадськістю для стажування учнів, що сприяє їхній взаємодії з суспільством. Залучення експертів та волонтерів для проведення лекцій та заходів з правил поведінки в умовах війни або надзвичайних ситуацій.

4. Сприяння розвитку толерантності та міжкультурної взаємодії. Реалізація проєктів та заходів, спрямованих на підтримку культурного різноманіття та взаємоповагу серед учнів. Підтримка участі в міжнародних обмінах та програмах, що розширюють горизонти та культурну компетентність. Поглиблення знань щодо національної культури та традицій, використовуючи сучасні технології, включаючи віртуальні екскурсії (відвідування історичних місць можна здійснювати навіть віртуально за допомогою сучасних засобів навчання). Наприклад, завдяки підтримці Міністерства освіти та інформаційної політики України був розроблений проєкт «Автентична Україна» [1], який дозволяє кожному поринути у віртуальну подорож. Це дає можливість відвідати музеї під відкритим небом, розташовані у різних куточках нашої країни, не виходячи з дому або навіть зі школи. Для таких можливостей кожний навчальний заклад повинен бути оснащений відповідним технічним обладнанням.

5. Забезпечення психосоціального благополуччя. Впровадження психологічної підтримки та консультування для учнів, особливо тих, хто може переживати стресові ситуації. Проведення тренінгів з розвитку особистісної стійкості та емоційного інтелекту.

Під час аналізу різноманітних методів соціального супроводу, використаних у Семидубському ліцеї, можна зробити висновок, що впровадження адаптивної комплексної системи, яка враховує потреби всіх учнів, є ефективним кроком у забезпеченні індивідуального підходу. Гнучкість

програм та заходів сприяє залученню кожного учня та допомагає їм обрати власний шлях розвитку.

Інтеграція інноваційних методів виховання свідчить про готовність ліцею до використання передового педагогічного досвіду. Використання інтерактивних технологій та віртуальних засобів забезпечує актуальність навчального процесу та привертає увагу сучасного покоління учнів.

Розвиток взаємовідносин з місцевими спільнотами та підприємствами відкриває нові можливості для отримання практичних навичок і участі у суспільному житті. Це сприяє формуванню громадянської відповідальності та готовності до активної участі в розвитку громади, а також сприяє формуванню позитивного ставлення до суспільних подій і розвитку стресостійкості. Врахування толерантності та міжкультурної взаємодії стає ключовим елементом виховання в умовах глобалізації.

Загалом, впровадження таких підходів дозволяє навчальному закладу зберігати свою актуальність і відповідати викликам сучасного освітнього середовища.

Соціальний супровід базується на постійному вдосконаленні методів та підходів, спрямованих на гармонійне виховання молодого покоління навіть у кризових ситуаціях, зокрема під час воєнного конфлікту.

2.3. Розробка циклу занять з елементами тренінгу «Соціальний супровід внутрішньо переміщених здобувачів освіти»

Спеціальний курс занять, який включає елементи тренінгу для дітей, що переселилися, виявляється ефективним засобом впливу на особистість дитини. Діти шкільного віку продовжують відтворювати в своїх іграх все, що відбувається навколо них. Політичні конфлікти, які є актуальними і зараз, відображаються у рольових іграх у школах та дитячих садках. Гра для дітей стає дієвим засобом вирішення ситуацій, які вже виникли або можуть

виникнути у майбутньому; вона не лише приносить задоволення, але й розвиває, навчає та вводить в суспільство. У грі діти моделюють доросле життя з його конфліктами. Цикл занять з елементами тренінгу представлено у Додатку Ж.

Мета розробленого курсу занять полягає в усуненні викривлень емоційного реагування у зв'язку з кризовою ситуацією, а також стереотипів поведінки, що деструктивно впливають на формування особистості; здійсненні реконструкції повноцінних контактів дитини з оточуючими.

Основними завданнями тренінгової програми для внутрішньо переміщених здобувачів освіти є розвиток: комунікативної компетенції; міжособистісної чутливості; особистісний розвиток; самосвідомості; психічних процесів; внутрішньої активної дитини; встановлення довіри у спілкуванні; навички самостійного розв'язання проблем; розвиток здатності до об'єктивної самооцінки; соціальних емоцій.

Цільовою групою є діти середнього шкільного віку. Орієнтовна кількість учасників для представлених занять – це 12-15 осіб. Не менш важливим є середовище. Переважно, це має бути просторе приміщення без відволікаючих факторів з кількістю стільців, що відповідають чисельності учасників. Основу програми становить цикл із 10 занять, тривалістю 40 хвилин та зі встановленою періодичністю – один раз на тиждень.

Загалом, тренінгова програма має груповий характер і складається з трьох основних блоків – так званих програмових етапів.

I – встановлення контакту. Під час цього етапу відбувається ознайомлення та встановлення емоційного та психологічного зв'язку, що сприяє побудові довіри та заохоченню здобувачів освіти до співпраці. Доречно, застосовувати ті методи і прийоми соціального супроводу, що допоможуть розкрити потенціал кожного учасника і відповідно, познайомитися один з одним. До прикладу, це можуть бути такі вправи: «Оплески», «Плутанина», «Острів», «Прогноз погоди» та ін.

Розглянемо окремі приклади вправ, спрямованих на знайомство і первинну адаптацію.

Наприклад, вправа «Оплески» спрямована на визначення улюбленого зайняття учасника тренінгу: *«Нехай піднімуться ті, хто насолоджується (читанням, футболом, малюванням та іншими заняттями)…»*. Її метою є визначення вподобань цільової аудиторії та планування подальших методів роботи.

Вправа «Плутанина» полягає в тому, що учасники групи встають у коло, мають швидко розпростерти руки так, щоб у них обов'язково з'явилася інша рука. Застосування подібних методів і прийомів не тільки сприяє знайомству, а й посилює співпрацю, комунікацію та взаємодію усіх учасників групи.

Інтерактивним методом для обговорення моральних і духовних цінностей, виявлення загальних цінностей учасників тренінгу є вправа «Острів». Вправа також спрямована на виявлення рівня емпатії, на визначення пріоритетів, а також на обговорення цінностей з уникненням моралізаторства.

II – діагностичний етап, що враховує проведення первинного та вторинного психологічного огляду з метою оцінки рівня психологічного розвитку дитини. Результатом є виділення наявних труднощів (первинна), спостереження змін в розвитку за результатами корегувальних занять (вторинна).

До діагностичного етапу входить корекційно-розвивальний блок, що є об'ємним за обсягом і найбільш складним в реалізації поставлених цілей. Його структуру становлять вправи, що відповідають меті та завданням програми. Формують цей блок заняття, що утворюють окремий комплекс, зокрема це такі теми: «Самопізнання» (інтерактивна гра «Кульки», вправи «Я-особливий», «Риба для роздумів» та ін.); «Я-особливий» (вправа «Без маски» та ін.), «У світі емоцій» (вправи «Скульптор та глина», «Ланцюжок почуттів»), «Дозволь собі бути щасливим» (вправи «Будуємо дім», «Танцюючі руки» та ін.), «Дружба» («вправи «Давайте поговоримо», «Спільний малюнок»), «Дитяча агресія» (напр., вправа «Малюємо злість»), «Вміння долати конфлікти» (проблемні

ситуації, моделювання, наприклад, вправа «Букет»), «Добро починається з тебе (вправа «Пункт прокату ідей»), «Створи собі комфорт» («Робота з творчим сміттям»), «Смуга перешкод» та ін.).

Таким чином, цикл занять діагностичного етапу спрямований на вирішення таких завдань: усвідомлення власних індивідуальних особливостей, підвищення рівня емпатії та самооцінки; покращення комунікативних вмінь та навичок; сприяти прийняттю себе та навчитися виражати власні емоції, особливо негативного характеру; навчитися соціальної взаємодії з іншими; здобути вміння вирішувати конфлікти. Відтак, цикл запропонованих занять, вправ і методик чинять всебічний вплив на учасників тренінгу, сприяють соціальній адаптації та інтеграції в нове оточення.

III – завершальний етап є не менш важливим у загальній структурі програми. Він враховує проведення вторинної діагностики та підбиття підсумків. Етап представлений заняттям «Яким я бачу своє майбутнє?» Ефективною у роботі є вправа «Смуга перешкод», спрямована на розвиток критичного мислення, навичок орієнтації в умовах невизначеності та усвідомлення важливості довіри. Наприклад, «Верстові стовпи мого майбутнього» – вправа аксіологічного характеру, спрямована на усвідомлення учасниками тренінгу життєвих цілей і цінностей.

Зауважимо, що здобувачі освіти зі статусом ВПО зіштовхуються з численними викликами, серед яких нове оточення, стрес, адаптація, пошук підтримки та багато інших. Допомогти подолати подібні труднощі може лише соціальний педагог, грамотно організувавши свою діяльність відповідно до потреб і психологічних особливостей дітей.

Схематична структура тренінгової програми з сукупністю занять із елементами тренінгу для переміщених здобувачів освіти представлено у Табл. 2.2.

Програма занять з елементами тренінгу для внутрішньо переміщених здобувачів освіти є ефективною ініціативою для подолання соціальних бар'єрів і успішної інтеграції до нового життя.

Схематична структура тренінгової програми

№ з/п	Тематичний зміст	Всього
	Блок 1 «Встановлення контакту»	2 години
1.	Знайомство	40 хв.
2.	Самопізнання	40 хв.
3.	У світі емоцій	40 хв.
	Блок 2 «Діагностичний»	2 год. 40 хв.
4.	Дозволь собі бути щасливим	40 хв.
5.	Дружба	40 хв.
6.	Дитяча агресія	40 хв.
7.	Вміння долати конфлікти	40 хв.
	Блок 3 «Заключний»	2 години
8.	Добро починається з тебе	40 хв.
9.	Створи собі комфорт	40 хв.
10.	Яким я бачу своє майбутнє	40 хв.
	Всього годин	6 годин 40 хв.

Висновки до другого розділу

У другому розділі досліджено методично-практичні аспекти соціального виховання внутрішньо переміщених здобувачів освіти в Семидубському ліцеї Семидубської сільської ради Дубенського району Рівненської області. Аналіз результатів проведених діагностичних заходів показав, що внутрішньо переміщені учні стикаються з численними викликами, серед яких емоційна нестабільність, труднощі в адаптації до нового колективу та освітнього середовища, а також соціальна ізоляція. Відповідно, успішна організація соціального супроводу вимагає впровадження комплексних програм підтримки.

Запропоновано і розроблено цикл занять з елементами тренінгу «Соціальний супровід внутрішньо переміщених здобувачів освіти». Програма

допомагає учням подолати психологічні та соціальні бар'єри, знайти своє місце в новому середовищі та успішно інтегруватися в шкільне життя. Завдяки спеціальним вправам і прийомам внутрішньо переміщені здобувачі освіти отримують можливість розвиватися, вчитися та жити, незважаючи на виклики, які вони зустрічають на своєму шляху.

Основні методи та форми роботи з внутрішньо переміщеними учнями включають індивідуальні консультації з психологом, групові тренінги з розвитку соціальних навичок та інтеграційні заходи, спрямовані на формування позитивного мікроклімату в колективі. Впровадження системи наставництва, за якої старші учні або волонтери допомагають новоприбулим дітям адаптуватися до нових умов, виявилось ефективним засобом інтеграції.

Отже, результати практичної роботи підтверджують, що комплексний підхід до соціального виховання внутрішньо переміщених здобувачів освіти, який включає психологічну, освітню та соціальну підтримку, є ефективним у сприянні їхній успішній адаптації та інтеграції в нове навчальне середовище.

ВИСНОВКИ

Соціальний супровід внутрішньо переміщених здобувачів освіти в умовах закладу загальної середньої освіти досліджує актуальне соціальне явище в сучасному українському суспільстві – внутрішню переміщеність осіб та їх особливості в контексті отримання освіти. Тема присвячена вивченню проблем внутрішньо переміщених здобувачів освіти, їх потреб та викликів, які виникають у процесі навчання та адаптації до нових умов.

У процесі дослідження висвітлюються теоретичні аспекти соціального супроводу в контексті освітнього процесу для внутрішньо переміщених осіб. У роботі проаналізовано наявні програми та практики соціального супроводу в закладах загальної середньої освіти та внесено пропозиції щодо їх подальшого вдосконалення.

З'ясовано, що внутрішньо переміщені здобувачі освіти стикаються з рядом складних викликів, таких як соціальна та економічна незахищеність, психологічні труднощі, а також недостатня підтримка з боку системи освіти. Сприятливий соціальний супровід може виявитися ключовим фактором у забезпеченні їх успішного навчання та адаптації.

Згідно з отриманими даними, ефективний соціальний супровід включає в себе індивідуальний підхід до потреб кожного внутрішньо переміщеного здобувача освіти, залучення доцільних ресурсів та програм підтримки, а також психологічну та емоційну підтримку.

Виявлено, що успішний соціальний супровід внутрішньо переміщених здобувачів освіти може сприяти не лише їхньому навчанню, але й позитивно впливати на психологічне та емоційне самопочуття. Працівники соціальної сфери та освітні фахівці можуть використовувати результати цього дослідження для розробки і впровадження індивідуальних програм підтримки, спрямованих на забезпечення повного розвитку та самореалізації кожного внутрішньо переміщеного здобувача освіти.

В цілому, результати дослідження свідчать про те, що врахування соціальних потреб та індивідуальних характеристик внутрішньо переміщених здобувачів освіти є важливою складовою успішного навчання та інтеграції цієї категорії учнів у суспільство.

Слід зауважити, що до війни робота соціального педагога мала інший характер, спрямований на виховання учнів ціннісного ставлення до праці. Однак з початком російсько-української війни, спрямування цієї роботи змінилося й набрало національно-патріотичного характеру. Тепер робота соціального педагога спрямована на формування не лише свідомої особистості, а й громадянина, який вміє думати, аналізувати, допомагати та, головне, жити і діяти в умовах найрізноманітніших ситуацій, включаючи критичні.

Аналізуючи специфіку соціального виховання у Семидубському ліцеї Семидубської сільської ради Дубенського району Рівненської області, можна зазначити, що соціальна діяльність тут високого рівня. Вона включає профілактичну роботу з дітьми та їхніми батьками, надання консультаційної, правової та інформаційної допомоги всім учасникам освітнього процесу, зокрема дітям із сімей внутрішньо переміщених осіб. Напрями цієї діяльності визначаються умовами війни і спрямовані, передусім, на профілактику психоемоційного стану здобувачів освіти, їхню всебічну підтримку, а в разі потреби – на соціальну реабілітацію, адаптацію, корекцію тощо. Велике значення приділяється інформуванню про безпеку, спричинену військовими діями, включаючи алгоритми дій при повітряній тривозі, панічних атаках, різних надзвичайних ситуаціях та інше.

Семидубський ліцей виходить за рамки традиційного підходу до виховання, створюючи атмосферу, де учні можуть вільно висловлювати свої думки та активно долучатися до суспільного життя. Це надає можливість кожному учаснику освітнього процесу розвинути свій потенціал та визначити власну життєву траєкторію.

Запропоновано і розроблено цикл занять з елементами тренінгу «Соціальний супровід внутрішньо переміщених здобувачів освіти». Програма

допомагає учням подолати психологічні та соціальні бар'єри, знайти своє місце в новому середовищі та успішно інтегруватися в шкільне життя. Завдяки спеціальним вправам і прийомам внутрішньо переміщені здобувачі освіти отримують можливість розвиватися, вчитися та жити, незважаючи на виклики, які вони зустрічають на своєму шляху.

Зазначені у дослідженні методи та підходи до реалізації соціального супроводу можуть бути ефективними інструментами для створення в закладах загальної середньої освіти сприятливого середовища, де кожен учень має можливість досягти свого потенціалу та отримати необхідну підтримку на шляху до власного успіху.

Отже, результати дослідження, розроблені рекомендації та запропонований курс занять з елементами тренінгу, можуть стати основою для подальшого вдосконалення практики соціального супроводу внутрішньо переміщених здобувачів освіти в українських закладах загальної середньої освіти. Це відкриває перспективи для покращення якості їхньої освіти та подальшої успішної соціальної інтеграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автентична Україна. Віртуальний тур музеями України просто неба: проєкт Міністерства освіти та інформаційної політики України. URL: <https://museums.authenticukraine.com.ua/ua/> (дата звернення: 04.04.2024).
2. Албул І. Проблеми соціального виховання на шпальтах періодики. URL: <http://surl.li/gzcn> (дата звернення: 30.04.2024).
3. Білоус Т. Психосоціальна підтримка дітей та молоді в умовах війни: теорія та практика: навч.-метод. посіб. Київ: Міністерство освіти і науки України, Національний університет ім. Т. Шевченка, 2022. 120 с.
4. Васюк О., Виговська С. Понятійно-категоріальні аспекти соціального виховання. *Молодь і ринок*: наук.-пед. журнал. № 7 (126). 2015. С. 139–143.
5. Веретенко І. Формування компетентностей здобувачів загальної середньої освіти (соціально-педагогічний аспект). URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4279> (дата звернення: 30.04.2023).
6. Воробйова О. Особливості соціально-педагогічної роботи з внутрішньо переміщеними учнями загальноосвітніх шкіл. *Наукові записки Інституту психології та соціальної роботи*. № 2. 2022. С. 57–65.
7. Гавриш Н., Крутий К. Національно-патріотичне виховання у ситуації соціального неспокою: змінюємо підходи. *Дошкільне виховання*. № 8. 2015. С. 2–7.
8. Гончарук В. Формування пізнавальної активності здобувачів вищої освіти в умовах війни. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. № 83. 2022. С. 155–158.
9. Григораш В., Пашкевич О. Особливості соціально-педагогічної роботи з внутрішньо переміщеними учнями в умовах загальноосвітнього закладу. *Науковий вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка*. 2020 С. 108–114.

10. Грищенко О. Соціально-педагогічний супровід здобувачів освіти, які переміщені з окупованих та прифронтових територій, в умовах закладу загальної середньої освіти. *Вісник Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького*. № 3 (265). Черкаси, 2022. С. 3–8.

11. Докуніна О. Методичне забезпечення роботи з батьками у процесі формування національно-культурної ідентичності підлітків. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2018 рік / [за ред. І. Беґа, Р. Малиношевського]. Вип. 7. Івано-Франківськ: НАІР, 2019. С. 66–72.

12. Єгорова О. Соціальний супровід учнів, які перемістилися з окупованих територій та місць проведення антитерористичної операції, як напрям діяльності психологічної служби загальноосвітнього навчального закладу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2020. С. 117–122.

13. Жигайло Н. Психотерапія в умовах війни. Психологія перемоги. *Вісник ХНПУ імені Г. Сковороди «Психологія»*. № 66. 2022. С. 323–333.

14. Ковальова А. Сфера та особливості діяльності соціальних педагогів в умовах війни на прикладі м. Кривий Ріг: магістерська робота / наук. керівник – к. пед. наук, доцент Шимко І. Кривий Ріг, 2023. 61 с.

15. Лещук Г. Соціальне виховання як соціально-педагогічна категорія. URL: <http://surl.li/dfzpq> (дата звернення: 10.05.2024).

16. Лукіна Т. Освітні потреби здобувачів загальної середньої освіти: актуалізація в умовах війни. *Проблеми сучасного підручника*: Міжнародна наук.-практич. конференція (14 вересня 2022 р.). / [ред. кол.: голов. ред. – О. Топузов]. Київ: Педагогічна думка, 2022. С. 36-39. URL: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-616-2-2022-390> (дата звернення: 11.05.2024).

17. Лук'янова Л. Соціально-педагогічний супровід внутрішньо переміщених учнів у закладах загальної середньої освіти. *Наукові записки Інституту психології та соціальної роботи Національної академії наук*

України. № 30(1), Київ, 2020. С. 127–133. URL: <http://psychology-naes-ua.institute/info/265/> (дата звернення: 12.05.2024).

18. Методичні рекомендації на 2023 – 2024 н.р. щодо організації психолого-педагогічного супроводу дітей, які потребують додаткового захисту та опинилися в складних життєвих обставинах/ за ред. Л. Петушкової, А. Аносової. 25 с.

19. Освіта України в умовах воєнного стану. *Інноваційна та проектна діяльність*: науково-методичний збірник/ за заг. ред. С. Шкарлета. Київ – Чернівці: «Букрек», 2022. 140 с.

20. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 22.11.2014 № 4490а-1: Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата звернення: 05.04.2024).

21. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього процесу для здобувачів освіти, які переміщені з тимчасово окупованої території України та/або з територій, де ведуться активні бойові дії, в умовах воєнного стану: наказ Міністерства освіти і науки України від 18.03.2023 р. № 436. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/89142/ (дата звернення: 05.05.2024).

22. Про затвердження Порядку надання психосоціальної підтримки дітям та молоді в умовах воєнних дій та збройних конфліктів: постанова Кабінету Міністрів України від 09.11.2022р. № 1360. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/547-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.04.2024).

23. Про освіту: Закон України від 15.05.2016 року № 346-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 25.04.2024).

24. Савченко О. Психолого-педагогічні особливості соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених дітей в умовах загальноосвітнього навчального закладу. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. Сухомлинського. Педагогічні науки*. № 161(3), 2020. С. 124–129

25. Сухолейстер Г., Білецька Н. Педагогічні умови виховання в учнів ціннісного ставлення до праці (з досвіду роботи). URL: <https://genezum.org/library/pedagogichni-umovy-vyhovannya-v-uchniv-cinnisnogo-stavlennya-do-praci-z-dosvidu-roboty> (дата звернення: 20.05.2024).

26. Устименко І. Патріотичне виховання української молоді, окреслене війною. *Педагогічний вісник*. №1–2. 2022. С. 26–29. URL: file:///C:/Users/%D0%9D%D0%B0%D0%B4%D1%96%D1%8F/OneDrive/%D0%A0%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D1%96%D0%BB/PP_1_2-28-31.pdf (дата звернення: 21.04.2024).

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ДОДАТКИ

Додаток А

Заняття-тренінг з дітьми постраждалих від війни

Тема. «Пошук самого себе: відновлення свого потенціалу»

Мета: емоційне розвантаження, формування психологічної стійкості дітей, вміння долати тривогу та паніку.

Завдання:

- ✓ формування позитивного мислення, віри в себе та свої сили;
- ✓ формування гнучкості соціального поведіння (вміння пристосуватися до нових надскладних умов з мінімальним негативним впливом на психіку);
- ✓ профілактика та долання тривоги, психоемоційного напруження.

Час проведення: 1 год.

Учасники: діти, що потрапили у складні життєві обставини (діти ВПО та ін).

Організатори: соціальний педагог, практичний психолог, класний керівник, батьки.

Вік: молодший та старший підлітковий вік.

Очікувані результати: підвищення віри в себе, зняття психоемоційного напруження, зниження рівня тривоги, вміння використовувати прийоми подолання стресу та вміння пристосуватися до нових умов життя.

ХІД ПРОВЕДЕННЯ

Організатор. Сьогодні на занятті ми з вами поділимося одне з одним досвідом та набудемо нового, а також навчимося долати труднощі, мислити позитивно, знайдемо нових друзів та проведемо цікаво час.

Вправа «Знайомство»

Діти по черзі (передають по колу маленький м'ячик) називають своє ім'я, клас та своє хоббі.

Прийняття правил роботи в групі.

Приймаємо правила роботи:

Бути тут і тепер;

Прийняття думки іншої людини;

Не перебувати того, хто говорить;

Дотримуватись часу роботи та ін.

Вправа «Коли я відчуваю щастя»

Кожен учасник заповнює бланк «Коли я відчуваю щастя?» та по черзі озвучує свої відповіді, демонструє малюнки на бланку.

Вправа «Мене хвилює..»

Діти записують на листочках ситуацію, яка їх хвилює. Листочки складаємо в коробочку. Перемішуємо. Кожен тягне по листочку та спробує дати пораду, як вирішити цю ситуацію. Психолог допомагає.

Вправа «Поділись досвідом»

Кожен має намалювати те, що йому допомагає покращити настрій та знизити внутрішню тривогу. Обговорення.

Вправа «Практичні вправи на зниження тривоги та паніки»

Організатор заходу (ведучий) розповідає та показує вправи на зняття тривоги та паніки. Діти повторюють.

Вправа «Малюнок антистрес»

Дітям потрібно намалювати вправи, які вони найбільше запам'ятали і передають свої малюнки іншим учасникам. Кожен має вгадати і показати, які вправи там зображені.

Вправа «Побажання»

Кожен отримує зірку, в середині пише своє ім'я. А на промінчиках учасники пишуть гарні побажання кожному.

Рефлексія.

Після обговорення потрібно зробити висновок, що у світі є багато речей, які ти неспроможний змінити, однак можна змінити ставлення до них.

Основні поради звільнення від агресії:

- ✓ Голосно заспівати улюблену пісню.
- ✓ Пострибати на стрибалці.
- ✓ У «мікрофон» («склянку для крику») викричати свої негативні емоції.
- ✓ Полити квіти.
- ✓ Швидкими рухами витерти дошку.
- ✓ Забити декілька цвяхів.
- ✓ Пробігти декілька кругів навколо будинку.
- ✓ Зробити перестановку у кімнаті.
- ✓ Потанцювати.
- ✓ Віджатись від підлоги декілька раз.
- ✓ Стукати олівцем по парті.
- ✓ З декількох аркушів паперу наробити кульок і покидати їх.
- ✓ Швидкими рухами намалювати того, хто тебе скривдив, і закреслити
- ✓ малянок.
- ✓ Зайнятись улюбленим видом спорту.
- ✓ Увімкнути «Караоке» й заспівати.
- ✓ Розірвати газету.
- ✓ Помити підлогу.
- ✓ Перебрати свої речі у шафі.

Вправа «Продовж речення»

Коли мої друзі ігнорують мене я
відчуваю ...

Коли я неприязний з кимось, я
відчуваю ...

Коли мої друзі піклуються про мене,
я відчуваю ...

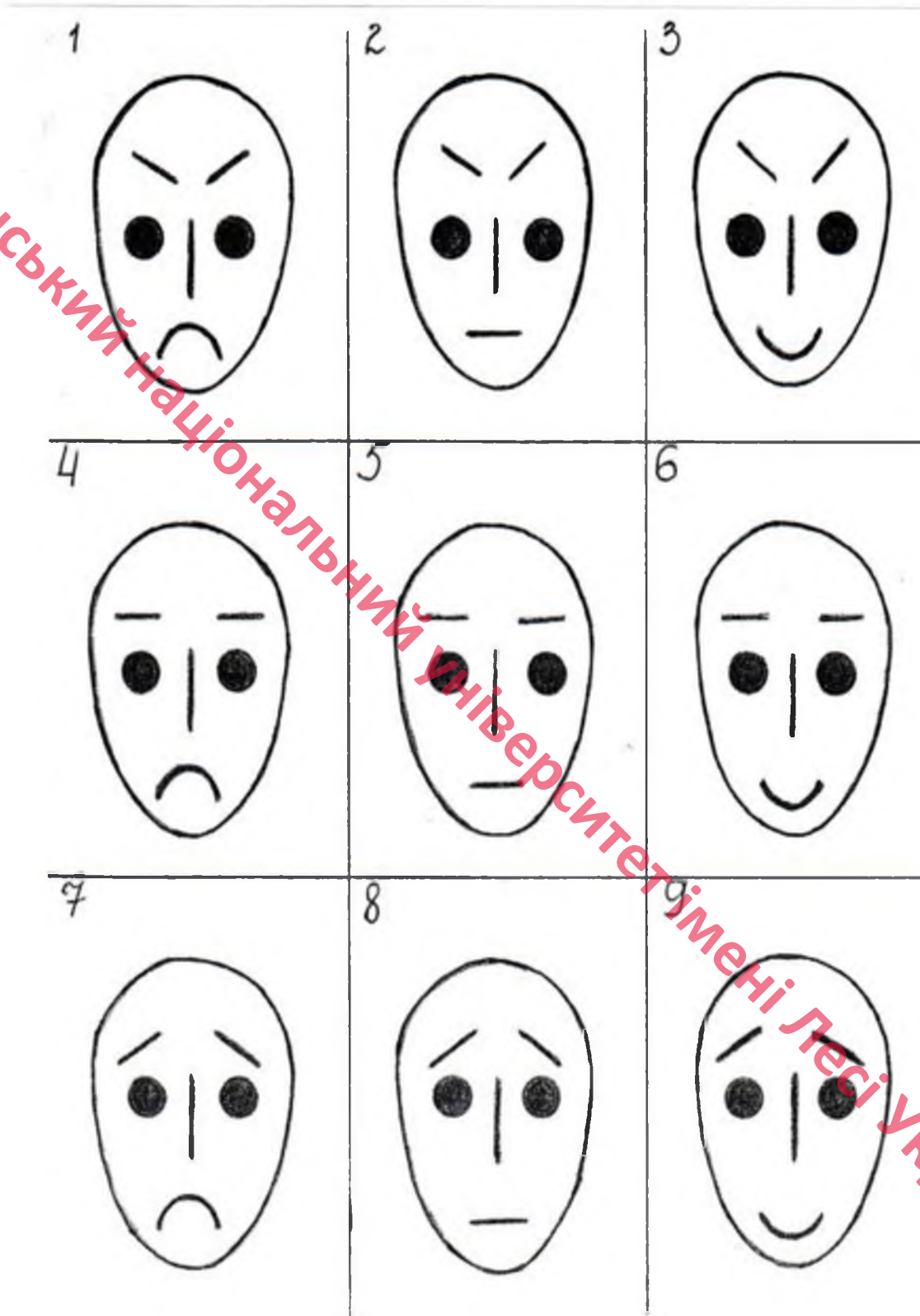
Коли я виявляю турботу про іншу
людину, я відчуваю ...

Коли мене не розуміють, я відчуваю

....

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Вправа «Обери емоцію, яка відповідає твоєму настрою»

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Вправа «Обери свій настрій»

1		2		3	
4		5		6	
7		8		9	
10		11		12	

Волинський національний університет імені Лесі Українки

**Приклад річного плану (2023 – 2024 н. р.) роботи соціального педагога
Семидубського ліцею Семидубської сільської ради Дубенського району
Рівненської області**

III. Змістова частина				
№ п/п	Напрями діяльності з учасниками освітнього процесу закладу освіти. Види та форми роботи	Термін проведення	Цільова група/аудиторія	Відмітка про виконання
I. Діагностика				
1.1	Дослідження особистісних характеристик учнів схильних до прояву девіантної, делінквентної поведінки	Вересень - жовтень	Учні 1-9 класів	
1.2	Діагностика адаптації учнів до освітнього процесу (вивчення та аналіз соціальних умов розвитку здобувачів освіти)	Жовтень-листопад	Учні 1-х та 5-х класів, ВПО	
1.3	Дослідження мікроклімату в шкільному середовищі	Грудень-січень	Учні 5-9 класів, ВПО	
1.4	Діагностика родин, які опинилися в складних життєвих ситуаціях	Грудень (за потребою)	Учні, батьки, вчителі	
1.5	Профдіагностика учнів середньої ланки школи	Лютий-березень	Учні 9 класу	
1.6	Визначення рівня стресостійкості та передекзаменаційного самопочуття	Травень	Учні 4 х та 9 х класів	
1.7	Індивідуальна та групова діагностика за запитами учнів, батьків, вчителів, адміністрації школи.	Протягом року (за потребою)	Учні школи, батьки, педагогічні працівники	
1.8	Дослідження особистісних характеристик учнів з метою здійснення соціально-педагогічного патронажу	Протягом року	Учні категорій: «Діти з особливими потребами», «Дистанційні сім'ї», «Вимушені переселенці», «Діти батьки, яких мають статус «Учасники бойових дій», «мобілізовані до лав ЗСУ», «Постраждали внаслідок військових дій»,	

			Діти-сироти, діти позбавлені батьківського піклування «Новоприбулі учні»	
II. Профілактика, у тому числі розвиток соціальних навичок				
2.1	Проведення профілактичної роботи з попередження правопорушень серед учнів (індивідуальні та групові заходи)	Протягом року	Учні 1-9 класів	
2.2	Тренінгові заняття щодо недопущення явища булінгу у шкільному середовищі	Вересень-жовтень	Учні 5-9 класів	
2.3	Участь у проведенні «Тижня толерантності» в рамках акції «16 днів проти насильства»	Листопад-грудень	Учні, батьки, педагоги	
2.4	Робота з дітьми «групи ризику», дітьми під опікою, дітьми з особливими освітніми потребами, дітьми з соціально-незахищених сімей	Постійно	Учні, батьки, вчителі	
2.5	Профілактика безпритульності та жебрацтва, бездоглядності, суїцидальних намірів, кібербезпеки	Протягом року (за потребою)	Учні 1-9 класів	
2.6	Заходи щодо профілактики вживання, алкоголю, тютюну та інших психотропних речовин	Протягом року	Учні 5-9 класів	
2.7	Участь у загальношкільних рейдах, моніторингах, засіданнях груп медіації	Протягом року (за потребою)	Учні, вчителі	
2.8.	Організація сесій, спрямованих на розуміння важливості праці для особистісного розвитку. Використання групових вправ для сприяння співпраці та колективному вирішенню завдань	Протягом року	Учні 9-11 класів	
III. Навчальна діяльність				
3.1	-	-	-	
IV. Консультування				
4.1	Консультування за результатами дослідження особистісних характеристик учнів схильних до прояву девіантної, делінквентної поведінки	Вересень	Батьки, класні керівники	
4.2	Консультування за результатами діагностики адаптації учнів до освітнього процесу (вивчення та аналіз соціальних умов розвитку здобувачів освіти)	Жовтень	Учні, батьки, класні керівники	
4.3	Консультування за результатами	Грудень	Учні, батьки,	

	дослідження мікроклімату в шкільному середовищі		класні керівники	
4.4	Консультування за результатами діагностики родин, які опинилися в складних життєвих ситуаціях	Грудень (за потребою)	Учні, батьки, класні керівники	
4.5	Консультації за результатами виявлення професійних нахилів, інтересів, здібностей старшокласників з метою рекомендації відповідного профілю навчання та вибору майбутньої професії	Лютий-березень	Учні, батьки, класні керівники	
4.6	Консультації за результатами дослідження особистісних характеристик дітей категорії «Діти з особливими потребами», «Дистанційні сім'ї», «Вимушені переселенці», «Діти батьки, яких мають статус «Учасники бойових дій», «Постраждалі унаслідок військових дій»	Протягом року	Батьки, класні керівники, адміністрація школи	
4.7	Консультації за результатами визначення рівня стресостійкості та передекзаменаційного самопочуття	Травень	Класні керівники, учні	
4.8	Аналіз стану успішності та відвідування школи дітьми «Групи ризику»	Протягом року	Соціальний педагог	
4.9	Індивідуальні та групові консультації за результатами діагностики учнів, батьків, вчителів, адміністрації школи	Протягом року (за потребою)	Класні керівники, адміністрація школи, батьки, учні	
4.10	Кар'єрні консультації (вибір професії), важливість праці	Протягом року	Учні, батьки, класні керівники	
V. Зв'язки з громадськістю				
5.1	Участь на загальношкільних та класних батьківських зборах	Протягом року	Класні керівники, батьки	
5.2	Співпраця зі службою у справах дітей (уточнення інформації щодо учнів, які потребують соціального захисту з метою координації дії)	За потребою	Соціальний педагог	
5.3	Листування і відповіді на запити установ	За потребою	Соціальний педагог	
5.4	Взаємодія з органами влади та з громадськими організаціями.	За потребою	Соціальний педагог	
5.5	Взаємодія з інклюзивно-ресурсним центром	Протягом року	Соціальний педагог	
5.6.	Організація виробничих практик та	Протягом	Соціальний	

	стажувань. Важливість праці	року	педагог, класний керівник, учні	
5.7.	Волонтерська діяльність (плетіння маскувальних сіток...)	Протягом року	Учні, батьки, класний керівник, педагоги, соціальний педагог	
VI. Просвіта				
6.1	Ознайомлення дітей та батьків пільгових категорій із нормативно-правовими документами, які забезпечують їх соціальний захист. Забезпечення безкоштовного харчування даних категорій.	Вересень	Учні, вчителі, батьки	
6.2	Участь у заходах до Всесвітнього Дня прав людини	Грудень	Учні	
	Виступи на педрадах	Протягом року	Адміністрація школи, вчителі	
6.2	Виступи на батьківських зборах	Протягом року	Класні керівники, батьки, учні	
6.3	Психологічний тренінг з розвитку професійної ідентичності, як засіб професійно-творчого становлення педагога	Січень	Вчителі	
6.4	Проведення тижня психології	Квітень	Вчителі, учні	
6.5	Дистанційна робота: - підготовка методичних матеріалів; - онлайн консультування, бесіди.	В умовах дистанційного навчання	Батьки, учні, вчителі	
VII. Інше (організаційно – методична, соціально-захисна функції)				
7.1	Оформлення робочого кабінету до нового навчального року	Серпень	Соціальний педагог	
7.2	Формування проблемного поля на основі даних соціальної паспортизації класів, школи	Вересень	Соціальний педагог	
7.3	Організувати спільну роботу школи та сім'ї з учнями «групи ризику»	Вересень	Соціальний педагог	
7.4	Поповнити інформацію про дітей з девіантною поведінкою	Вересень	Соціальний педагог	
7.5	Поповнити дані соціального паспорту школи	Вересень	Соціальний педагог	
7.6	Скласти соціальний паспорт класів та школи	Вересень	Соціальний педагог	
7.7	Поповнити шкільний інформаційний банк «Обдарованість»	Жовтень	Соціальний педагог	
7.8	Складання плану роботи		Соціальний педагог	
	- на рік	Травень		
	- на місяць	Щомісяця		
	- на тиждень	Щотижня		

7.9	Ведення журналів та протоколів обліку роботи	Щоденно	Соціальний педагог	
7.10	Оформлення статистичного та аналітичного звіту про виконану роботу за навчальний рік	Травень	Соціальний педагог	
7.11	Підготовка психодіагностичного інструментарію (анкет, бланків для тестів)	Протягом року	Соціальний педагог	
7.12	Самопідготовка: а) підготовка до виступів на педрадах, нарадах при директору; б) підготовка до проведення виховних годин з дітьми	Протягом року	Соціальний педагог	
7.13	Складання психолого-педагогічних характеристик	За запитом	Соціальний педагог	
7.14	Обробка діагностичного матеріалу	За графіком діагностичних обстежень	Соціальний педагог	
7.15	Розробка та підготовка дидактичних матеріалів обстежень, просвітницько-профілактичних та корекційно-розвивальних занять	Протягом року	Соціальний педагог	
7.16	Визначення соціально-побутових умов життя сімей, що опинились в складних життєвих умовах, соціального оточення. Виявлення негативних та позитивних впливів, проблем, особистісних потреб	За потребою	Соціальний педагог	
7.17	Відвідування учнів вдома, проведення бесід з батьками, вивчення домашніх умов	За потребою	Соціальний педагог	
7.18	Участь на педагогічних консилиумах, висвітлення соціально-педагогічних питань	За потребою	Соціальний педагог	
7.19	Участь у семінарах психологів, тренінгах	Протягом року	Соціальний педагог	
7.20	Робота в бібліотеці	Протягом року	Соціальний педагог	
7.21	Постійно підвищувати свій професійний рівень, знаходити необхідні програмно – методичні матеріали, документи та збагачувати психологічну картотеку новими методиками	Протягом року	Соціальний педагог	

Цикл занять з елементами тренінгу

«Соціальний супровід внутрішньо переміщених здобувачів освіти»

Заняття 1

Тема «Знайомство»

Мета: навчання дітей працювати в умовах тренінгу, вироблення і прийняття правил роботи у групі.

Знайомство (5 хв.)

Мета: знайомство і саморозкриття учасників групи, створення позитивної атмосфери. На першому етапі відбувається знайомство. Кожен учасник групи називає своє ім'я. Наступний – спочатку це ім'я, а потім своє. Третій називає два попередніх, а відтак своє. Четвертий і решта учасників називають три попередніх імені і своє.

Вправа «Оплески» (5 хв.)

Мета: підвищення настрою та самооцінки учасників.

Хід проведення: Учасники сидять колом. Ведучий пропонує встати всіх тих, хто володіє певним вмінням (наприклад, «Встаньте ті, хто вміє грати у футбол, вишивати, кататися на ковзанах, дивитися мультики, мріє навчитися грати на...» та інше). Ті учасники, що залишилися сидіти аплодують тим, хто встав.

Вправа «Помінятися місцями за якою небудь ознакою» (5 хв.)

Мета: активізація енергії групи.

Хід проведення: Всі сидять на своїх місцях, той, що водить стоїть, його стілець відставляється. Той, що водить говорить: «Міняються місцями ті, у кого... (наприклад, в одязі є синій колір)», ті учасники, у кого є названа ознака, швидко міняються місцями один з одним, той, що водить прагне зайняти одне з місць, що звільнилися. Що залишився без стільця стає таким, що водить. Гра припиняється, коли ознаки починають повторюватися.

Вправа «Плутанина» (6 хв.)

Мета: знайомство учасників.

Хід проведення: Давайте станемо ближче один до одного, утворимо більш тісне коло й усі простягнемо руки до середини кола. По моїй команді всі одночасно візьмуться за руки і зробимо це так, щоб у кожній руці кожного з нас виявилась одна чиясь рука. При цьому постараємося не братися за руки з тим, хто стоїть поруч з вами. Отже, давайте почнемо. Після того, як тренер переконається, що всі руки з'єднані попарно, він пропонує учасникам «розплутатися», не рознімаючи рук. Тренер теж бере участь у вправі, але під час «розплутування» активної участі в пошуках варіантів не приймає.

Рефлексія:

1. Чи змінився ваш настрій після цієї гри? Яким чином?
2. Що вплинуло на зміну настрою?

Вправа «Прийняття правил групи» (7 хв.)

Мета: вивчення основних правил тренінгу, сприяння організації ефективного простору для особистісного розвитку здобувачів освіти.

Розглядаються такі основні правила:

1. *Спілкування на основі довіри.*
2. *Спілкування за принципом «тут і тепер».* Важливо вміти говорити про свої актуальні відчуття і думки.

3. *Я-висловлювання.* Для більш відвертого спілкування під час занять варто відмовитись від безособового мовлення, яке допомагає приховати власну позицію і тим самим уникати її усвідомлення. Тому ми замінюємо висловлювання типу: «Більшість людей вважає, що ...» — на таке: «Я вважаю, що ...»; «Деякі з нас думають...» — на «Я думаю...» і т.п.

4. *Щирість спілкування.* Під час роботи ми говоримо лише про те, що відчуваємо і думаємо з приводу того, що відбувається. Якщо немає бажання висловитися щиро і відверто, можна промовчати. Це правило означає відверте висловлювання своїх почуттів по відношенню до дій інших учасників і до самого себе. Ніхто не ображається на висловлювання інших.

5. *Конфіденційність того, що відбувається в групі.* Все, що відбувається під час занять, ні в якому разі не розголошується. Ми впевнені в тому, що ніхто

не розповість про переживання людини, про те, чим вона поділилась. Це допомагає нам бути щирими, сприяє саморозкриттю.

6. *Неприпустимість безпосередніх оцінок людини.* При обговоренні того, що відбувається, ми оцінюємо не учасника, а лише його дії і поведінку.

7. *Активна участь у тому, що відбувається.*

8. *Повага до того, хто говорить.* Коли висловлюється хто-небудь з товаришів, ми його уважно слухаємо, надаючи можливість сказати те, що він бажає.

Вправа «Острів» (5 хв.)

Мета: усвідомлення цінностей.

Хід проведення: На дошці малюють шість островів з написами: «дружба», «любов», «здоров'я», «родина», «слава», «багатство». Учасники пишуть свої імена на клейких папірцях і «оселяються» на певному острові, пояснюючи свій вибір. Цю вправу найкраще проводити під час пояснення переваг духовних цінностей над матеріальними. Однак слід уникати моралізаторства, оскільки це може дати зворотний ефект.

Вправа «Прогноз погоди» (5 хв.)

Мета: дати можливість дітям відчувати свій настрій.

Хід проведення: На стікерах клейкого паперу необхідно зобразити свій настрій відповідно до «Таблиці настрою» і заповнити екран «Прогноз погоди»

Рефлексія

- Що нового ви відкрили для себе?
- Що з'ясували для себе?
- Що вас здивувало, зацікавило?
- Які враження, думки виникали під час заняття?

Підбиття підсумків заняття (2 хв.)

Заняття 2

Тема: «Самопізнання»

Мета: опанувати здобувачами освіти навичок саморозуміння й самоаналізу, розуміння почуттів і мотивів поведінки оточуючих, уміння робити вибір і брати на себе відповідальність; поглибити здатність дітей до рефлексії, аналізу своїх слабких та сильних рис; навчати здобувачів освіти знаходити вихід із скрутних ситуацій, долати неприємні почуття і невпевненість; сприяти формуванню позитивної самооцінки й усвідомленню унікальності особистості кожної людини.

Вправа «Нетрадиційне вітання» (7хв.)

Мета: познайомити учасників між собою, налаштувати на роботу

Хід проведення: Всі діти стають в коло, кожен учасник групи повинен привітатися з іншими; а) долонями, б) 1 долонею, в) коліном, г) чолом, д) носом тощо.

Рефлексія

- Як себе зараз відчуваєте?
- Які відчуття, емоції були в тебе, коли доводилося вітатися з однолітком, старшою за тебе людиною, молодшим, незнайомцем?
- Як змінювалися твої жести, рухи, емоційний стан?
- Які, можливо, були труднощі?
- Як це пов'язано із твоєю поведінкою в житті?

Інтерактивна гра «Кульки» (5 хв.)

Мета: допомогти учасникам з'ясувати, що важливо для злагоди в групі.

Хід проведення: Діти об'єднуються в одну групу (якщо кількість дітей не велика), отримують десять повітряних кульок, катушку ниток, упаковку скочу, ножиці. Дітям пропонується за 5 хв. виготовити з цих матеріалів стійку піраміду. Після завершення роботи підсумувати, що їм допомагало і що перешкоджало в роботі. Наприклад, допомагало те, що вони подумали, розподілили ролі, злагоджено працювали; перешкоджало – що сварилися, діяли без плану, змагалися за лідерство тощо.

Вправа «Я особливий» (5 хв.)

Мета: показати дітям унікальність кожного здобувача освіти.

Хід проведення: Для проведення цієї вправи необхідний мішечок з волоськими горіхами (горіхи - за кількістю учасників). Ведучий висипає горіхи в центрі кола і просить кожного взяти собі один. Деякий час учасникам пропонується уважно розглядати свій горішок, вивчати його структуру, особливості будови, постаратися запам'ятати всі його індивідуальні рисочки. Потім горіхи складаються назад у мішок, перемішуються і знову висипають у центрі кола. Завдання кожного учасника - знайти свій горіх. Як правило, свій пізнається з першого погляду. Після того як всі горіхи знайшли своїх власників, тренер приступає до обговорення:

- Як свій горіх запам'ятовували?

Методичний коментар: Необхідно підвести дітей до висновку, що на перший погляд, здається, що всі горіхи дуже схожі, але якщо витратити час, щоб придивитися уважніше, то можна помітити, що вони дуже різні і майже неможливо переплутати свій горіх з іншими. Так і люди: всі дуже різні, у кожного свої індивідуальні рисочки, «нерівності», своя краса і привабливість. Зробіть висновки про неповторність кожного здобувача освіти, його схильності, інтересів. Про те, як таланти та якості кожної дитини роблять всіх разом унікальним класом.

Вправа «Риба для роздумів» (7 хв.)

Мета: розвиток самосвідомості, самопізнання учасників.

Ресурси: методика «Незакінчені речення», скринька.

Хід проведення: Копії незакінчених речень пишуться на макеті. Озеро в якому знаходяться рибки - це скринька. Кожен учасник по черзі ловить «рибу» і зачитує речення, завершуючи його своїми словами. Після кожної відповіді відбувається обговорення, тривалість якого визначає ведучий, що дає сигнал переходу черги до іншого «рибалки».

Незакінчені речення:

- Мій найбільший страх - це...

- Коли інші принижують мене, я...
- Я не довіряю людям, які...
- Я гніваюсь, коли хтось...
- Я сумую, коли...
- Мені важко, коли...
- Боротися зі стресом....
- Вибираючи між «активний» і «пасивний», я назвав бисебе...
- Моє найнеприємніше переживання в дитинстві...
- В школі...
- Мені не вдалось...
- Мені потрібно...
- Я ненавиджу...
- Єдина тривожність...
- Я не можу зрозуміти, чому...
- Найважче всього мені,..
- Керувати емоціями мені....
- В людях мені найбільше подобається.., тому що...
- Найбільше від інших людей мені потрібно...

Рефлексія

- Що нового ви відкрили для себе?
- Що з'ясували для себе?
- Що вас здивувало, зацікавило?
- Які враження, думки виникали під час заняття?

Вправа «Без маски» (9 хв.)

Мета: визначити почуття учасників у різних ситуаціях у стосунках з однолітками.

Хід проведення: Здобувачі освіти по черзі витягують картки на яких записані питання. Їм потрібно без підготовки дати відповіді на них, шляхом продовження речення. Відповідь повинна бути максимально відвертою і чесною.

Наприклад:

- Коли мої друзі ігнорують мене я відчуваю ...
- Коли я неприязний з кимось, я відчуваю ...
- Коли мої друзі піклуються про мене, я відчуваю ...
- Коли я виявляю турботу про іншу людину, я відчуваю ...
- Коли мене не розуміють, я відчуваю ....

Вправа «Нетрадиційне прощання» (5 хв.)

Мета: дати можливість дітям відчувати свій настрій.

Хід проведення: Всі діти стають в коло, кожен учасник групи повинен попрощатися з іншими; а) долонями, б) 1 долонею, в) коліном, г) чолом, д) носом тощо.

Підбиття підсумків заняття (2 хв.)

Заняття 3

Тема: «У світі емоцій»

Мета: сприяти вмінню правильно виражати свої емоції та почуття за допомогою міміки, активізувати позитивні емоційні стани дітей, усвідомлення своєї індивідуальності, формування моральних і вольових рис характеру, розвиток дрібної моторики, уваги, уяви, пам'яті, мислення, сприйняття, ігрової діяльності, навичок спілкування і партнерства.

Привітання. Вправа «Усмішка по колу» (5хв.)

Мета: налаштувати здобувачів освіти на роботу в групі.

Хід проведення: Діти, стоячи в колі беруться за руки, дивляться один на одного й посміхніться. Із цих промінчиків добра, що заіскрилися на дитячих обличчях, можна і розпочинати заняття.

Вправа «Дізнайся емоцію» (15 хв.).

Мета: визначити різні емоційні стани людини.

Хід проведення:

1) У центр кола запрошують двох учасників. Вони отримують однакові малюнки, на яких схематично зображені людські обличчя і сідають на стільці,

повертаючись спинами один до одного. Тренер сідає так, щоб бачити малюнки кожного із них. Перший учасник називає вголос будь-яку емоцію та показує її схематичне зображення на своєму малюнку так, щоб бачив тренер, але не бачив інший учасник. Другий учасник повинен віднайти цю емоцію на своєму малюнку і показати схематичне зображення тренеру. Тренер фіксує усі відповіді в таблиці. Після відгадування емоцій учасники обмінюються ролями. Вправу проводять і з іншими учасниками групи. Потім усі підраховують кількість збігів у визначенні емоцій, встановлюють пару, котра отримала кращий результат.

2) Тренер пропонує учасникам розглянути малюнок, на якому схематично зображено 12 людських облич, та відгадати емоцію на кожному малюнку. Учасники фіксують свої відповіді, а потім порівнюють їх із правильними (правильними вважаються ті, котрі можуть бути синонімами до даних визначень: 1 – байдужість, 2 – ворожість, 3 – радість, 4 – агресивність, 5 – смуток, 6 – сором'язлива радість, 7 – погане самопочуття, 8 – злість, 9 – нестримна радість, 10 – глибокий сум, 11 – скепсис, 12 – скорбота).

Вправа «Скульптор та глина»(7 хв.)

Мета: створити довірливі відносини між учасниками.

Хід проведення: Учасники утворюють пари: один – «глина», а інший – «скульптор». Завдання: «виліпити» емоцію, щоб інші учасники змогли її відгадати. Коли емоцію відгадують, то з'ясовують її позитивний та негативний вплив на людину. Учасники роблять висновок, що людина, керуючи своїми емоціями, може уникати негативних наслідків.

Вправа «Ланцюжок почуттів» (10 хв.)

Мета: розуміння дітей того, щозовнішнім проявом емоції є поведінка, вираз обличчя, або міміка, слова, жести, вигуки. Під впливом емоцій у людини змінюється погляд, голос тощо.

Хід проведення: Учасники витягують запропоновані ведучим картки, на зворотному боці одних зображений смайлик блакитного кольору, а інших – жовтого. Формуються дві команди (відповідно до кольору смайлика на

отриманій картці). Учасники команд утворюють два ланцюжки, шикуючись один за одним. Перший учасник у кожній команді отримує від ведучого картку, на якій зображена певна емоція. Його мета – передати цю емоцію мімікою, жестами учаснику, що стоїть за ним. Той передає наступному цю емоцію і т. д. Останній учасник називає емоцію, яку він зрозумів, її порівнюють із завданням на картці.

Вправа «Прощання» (2 хв.)

Хід проведення: Учасники по черзі повертаються один до одного і з посмішкою говорять: «Дякую, мені було дуже приємно з тобою працювати, тому що...», а потім усі разом промовляють: «Усього найкращого нам!».

Підбиття підсумків заняття (1 хв.)

Заняття 4

Тема: «Дозволь собі бути щасливим»

Мета: розкрити глибину розуміння поняття щастя кожного з учасників, допомогти здобувачам освіти глибше засвоїти поняття «щастя» та сприяти розвитку унікального вміння володіти ним; спонукати бажання більше розуміти інших та свій внутрішній світ; правильно реагувати на неприємні ситуації; виважено та адекватно ставитися до неадекватної поведінки інших.

Вправа «Біп»(5 хв.)

Мета: розвиток навичок соціальної перцепції і тактильного контакту.

Хід проведення: Учасники сідають у тісне коло, щоб між сусідами не залишалось вільного місця. Один з них із зав'язаними очима декілька разів обертається навколо себе, після чого наближається до сидячих в колі учасників і «всліпу» сідає комусь на коліна. Той, на чий коліна сів учасник, говорить зміненим голосом: «Біп!» Завдання учасника з закритими очима - вгадати по голосу, на чий колінах він сидить.

Вправа «Подаруй свою радість» (5 хв.)

Мета: створити позитивний емоційний фон та довіру в групі.

Матеріали: музичний центр та диск із музикою Людвіга ван Бетховена «Соната № 14».

Хід проведення: Під музику тренер пропонує всім учасникам тренінгу, заплющивши очі, згадати найприємніші хвилини у своєму житті. Далі очі розплющити, всміхнутись та, називаючи свого сусіда на ім'я, дарувати йому цю радість. Починати висловлювання краще словами «Аби тобі було приємно так само, як мені, я дарую тобі...».

Вправа «Як на долоні» (15 хв.)

Мета: навчити здобувачів освіти очищувати свій внутрішній світ, звільнитися від неприємних ситуацій.

Хід проведення: Тренер говорить до дітей: «Дуже часто в житті ми потрапляємо у дрібні неприємні ситуації, до яких дехто ставиться аж занадто серйозно. Не варто!.. Потрібно вміти безболісно та вміло звільнитися від неприємних подій, вчасно відійти від проблеми. Цього ми навчимося з наступної вправи.

Закрийте, будь ласка, очі, витягніть руки вперед долонями вгору та уявіть ту неприємну ситуацію, яка не відпускає вас останнім часом. Потримайте її в руках, а тепер зробіть з нею, що хочете:

- зімніть;
- уявно пошматуйте;
- уявно спаліть;
- уявіть, що її вихопив із ваших рук вітер;
- вона попливла з водою;
- її розмили дощові краплі.»

Після виконання вправи діти розплющують очі.

Вправа «Будуємо дім» (5 хв.)

Мета: створити позитивний емоційний фон та довіру в групі.

Хід проведення: Для цієї вправи знадобиться конструктор з блоків, учасники розподіляються на 2 групи в якій по одному ведучому, а всі інші виконавці, тим хто виконує вправу зав'язують очі і за допомогою керування ведучого треба побудувати дім.

Рефлексія:

- Що відчували виконавці та керівники процесу?
- У чому полягали труднощі?
- Яку роль ви бачите для себе у майбутньому?

Вправа «Танцюючі руки»(8 хв.)

Мета: зняття емоційної напруги.

Ресурси: великі аркуші наперу (або старі шпалери), скотч, кольорова крейда. Вправа-гра супроводжується жвавою музикою. Розкладіть папір на столі та прикріпіть його до столу, щоб він не рухався.

Хід проведення: Візьміть, будь ласка, кожний по два шматочки крейди. Виберіть для кожної руки колір, який вам подобається, станьте зручно, щоб ваші руки від кисті до ліктьового суглобу знаходились над папером. Заплющте очі, і коли зазвучить музика, ви можете двома руками малювати на папері. Ваші руки повинні рухатися в такт музиці (2-3 хвилини).

Рефлексія

- Що нового ви відкрили для себе?
- Що з'ясували для себе?
- Що вас здивувало, зацікавило?
- Які враження, думки виникали під час заняття?

Підбиття підсумків заняття (2 хв.)

Заняття 5

Тема: «Дружба»

Мета: розкрити значення дружби в житті кожної людини; вчити дітей будувати дружні стосунки, цінувати своїх друзів, знайомитися з новими друзями; розвивати вміння дітей спілкуватися та підтримувати товариські

стосунки, співпрацювати, слухати, висловлювати свою думку, виховувати тактовне ставлення до людей, потребу в друзях, доброзичливість.

Вправа «Представлення один одного» (5 хв.)

Мета: з'ясування взаємин між здобувачами освіти.

Хід проведення: Тренер представляє першого учасника, наприклад: Юлія, і пропонує групі розповісти все, що вони знають про Юлію (де живе, чим захоплюється тощо). Юлія мовчки слухає, не перебиваючи. Свої виправлення й доповнення можна зробити пізніше. Якщо в групі виникає пауза, ведучий може стимулювати групу, запитуючи: «Це все, що ви знаєте про Юлію?». У разі виникнення тривалої паузи, яка демонструє, що членам групи більше нема чого розповісти, надається слово Юлії для доповнень і виправлень. Далі слово для представлення надається наступному по колу учасникові.

Рекомендації. Слід враховувати, що вправа висвітлює загальну емоційну атмосферу в групі й особливості взаємин між учасниками. Ведучому слід контролювати процедуру представлення, не даючи можливості висловлювати критичні й недобррозичливі описи.

Вправа «Бінго» (10 хв.)

Мета: визначити такі риси характеру, які хотіли б бачити у друга.

Хід проведення: Кожній дитині дається аркуш паперу. Необхідно скласти аркуш вертикально навпіл, а потім без ножиців «вирізати» фігурку «Бінго» - силует людини. Потім написати на різних частинах фігурки ті риси, які ви хотіли б бачити у своєму другові. Після того діти називають по черзі записані риси і вивішують чоловічків навколо напису «Справжній друг».

Рефлексія:

- Чи добре мати друзів? Чому?
- Чи з усіма ви хотіли б дружити?
- Якого друга ви хотіли б мати?

Вправа «Давайте поговоримо» (5 хв.)

Мета: навчитися визначати позитивні та негативні сторони.

Хід проведення: Обговорення по парах, чому добре або погано: а) мати кішку; б) бути дитям; в) мати друга тощо. Одна дитина називає позитивні сторони, інша - негативні, потім беруть участь наступні здобувачі освіти.

Вправа «Спільний малюнок» (8 хв.)

Мета: вчити дітей будувати дружні стосунки.

Хід проведення: Кожен учасник малює на аркуші паперу лінію, «скарлючку», робиться це по черзі. В результаті виходить якийсь загальний малюнок. Учасники обговорюють, що у них вийшло. Можна придумати назву малюнку, дати ім'я, якщо вийшов персонаж.

Вправа « Знайди собі друзів» (8 хв.)

Мета: тренувати увагу здобувачів освіти до дій іншого.

Хід проведення: Тренер роздає картки з зображенням тваринки. Завдання: знайти друзів, але при цьому можна тільки промовляти звуки тої тваринки, яка зображена. Коли знайшли одного друга, потрібно лишатися поруч, поки всі інші теж не знайдуть свою групу. Діти утворюють три групи.

Рефлексія:

- Важко знайти друзів без спілкування. Чи не так?

Вправа «Прощання» (3 хв.)

Хід проведення: Учасники по черзі повертаються один до одного і з посмішкою говорять: «Дякую, мені було дуже приємно з тобою працювати, тому що...», а потім усі разом промовляють: «Усього найкращого нам!».

Підбиття підсумків заняття (1 хв.)

Заняття 6

Тема: «Дитяча агресія»

Мета: розкриття поняття «агресія»; оволодіння навичками саморегуляції та опанування агресивних проявів у поведінці.

Мозковий штурм «Агресія – це...» (2 хв.)

Мета: визначити поняття «агресія».

Хід проведення: Тренер запитує учасників, як вони розуміють, що таке агресія. Всі висловлені пропозиції записуються на фліп-чарті.

Інформаційне повідомлення: «Агресія» (3 хв.)

У перекладі з латинської мови «агресія» означає «напад». В даний час термін «агресія» вживається надзвичайно широко. Цей феномен пов'язують і з негативними емоціями (наприклад, гнівом), і з негативними мотивами (наприклад, прагненням нашкодити), а також з негативними установками (наприклад, расовими упередженнями) і руйнівними діями.

У психології під агресією розуміють тенденцію (прагнення), яка виявляється в реальному поведінні або фантазуванні, з метою підпорядкувати собі інших або домінувати над ними..

Метою агресії може бути як власне спричинення страждання (шкоди) жертви (ворожа агресія), так і використання агресії як засобу досягнення іншої мети (інструментальна агресія). Агресія буває спрямована на зовнішні об'єкти (людей або предмети) або на себе (тіло або особу). Особливу небезпеку для суспільства представляє агресія, спрямована на інших людей. Не дивлячись на те, що термін «агресія» зазвичай вживається для позначення руйнівних намірів, його поширюють і на більш позитивні прояви, наприклад активність, що породжується честолюбством. Подібні дії позначають як самоствердження. Вони виявляються у формі конкуренції, прагнення до досягнень, іронії, спортивних змагань і т.д.

Агресія – це будь-яка поведінка, що містить погрозу чи завдає шкоди іншим. Найбільш звичними проявами агресії вважаються конфліктність, лихослів'я, тиск, примус, загрози або застосування фізичної сили. Приховані форми агресії виражаються у відході від контактів, бездіяльності з метою нашкодити комусь, заподіяння шкоди собі і ін.

Вправа «Малюємо злість» (8 хв.)

Мета: налаштування на роботу; звільнення від негативних емоцій.

Хід проведення: Учасникам пропонують намалювати свою злість так, як вони її уявляють, а потім розірвати малюнок та викинути його у відро для сміття, щоб назавжди позбутися почуття злості.

Рефлексія:

- Що ви відчували після того, як викинули свою злість?

Вправа «Мій портрет у променях сонця» (5 хв)

Мета: розвиток самосвідомості, позитивного самосприйняття.

Хід проведення: На вирізаному з кольорового паперу «сонечку» потрібно написати найкращі сторони свого «Я» (на кожному промінці), а в центрі намалювати автопортрет і написати власне ім'я. Презентувати свої напрацювання.

Рефлексія:

- Чи легко було визначити свої сильні сторони?
- Як часто ви звертаєте увагу на свої сильні сторони? Чи більше помічаєте слабкості?
- Чи допомогла вправа вам краще пізнати інших і себе?

Вправа «Сердиті кульки»(6 хв.)

Мета: розвиток самоконтролю.

Хід проведення: Тренер заздалегідь просить дітей принести по дві повітряні кульки. На занятті діти надувають і зав'язують їх. Кулька символізує тіло, а повітря в ній — роздратування, гнів.

Рефлексія:

- Чи може зараз повітря входити або виходити з кульки?
- Що трапляється, коли почуття сповнюють людину?
- Якщо людина роздратована, чи може вона зупинитися, обміркувати все?
- Після відповіді на запитання діти різко стискають кульку, щоб вона лопнула.
- Чи безпечний цей спосіб вираження гніву?
- Якщо кулька – це людина, що з нею трапилося?

- Здобувачі освіти надувають ще одну кульку і випускають трохи повітря. Знову різко стискають.
- Кулька зменшилася чи вибухнула?
- Чи можна такий спосіб вираження гніву вважати безпечним?

Таким чином ми контролюємо наші почуття. Здуватимемо кульку повільно, доки не випустимо все повітря.

Вправа «П'ять добрих слів» (5 хв.)

Мета: створити позитивну атмосферу групової взаємодії.

Хід проведення: Кожен із учасників повинен обвести свою руку на аркуші паперу і на малюнку долоні написати власне ім'я. Потім необхідно передати аркуш сусідові праворуч, який на одному пальчику має записати побажання власнику малюнка. Далі аркуш передається іншому учаснику, доки не буде записано п'ять побажань. Аркуш повертається до свого власника. Ведучий може зібрати листочки і зачитати якості, а учасники повинні його відгадати.

Вправа «Скарбничка порад» (7 хв.)

Мета: навчання звільнення від негативних емоцій.

Хід проведення: Учасникам пропонують об'єднатися у 3 групи і пропонують розробити рекомендації для звільнення від агресії. Презентація напрацювань. Роздатковий матеріал «Поради звільнення від агресії» надається кожному учасникові.

Вправа «Свічка милосердя» (3 хв.)

Мета: аналізуємо враження учасників від проведеного заняття.

Хід проведення: Запалюємо свічку і передаємо її, висловлюючи свої враження від заняття та бажаючи один одному чогось гарного, приємного.

Підбиття підсумків заняття (1 хв.)

Заняття 7

Тема: «Вміння долати конфлікти»

Мета: навчити здобувачів освіти зрозуміти, що таке конфлікт, побачити, які є стратегії виходу з конфліктної ситуації.

Вправа «Корабель і вітер» (5 хв.)

Мета: налаштування групи на роботу.

Хід проведення: Здобувачі освіти закривають очі та уявляють вітрильник, який пливе на хвилях, але раптом зупинився. Дітям пропонується допомогти вітрильнику - запросити на допомогу вітер. Набравши багато повітря діти щосили дмухають, допомагають вітрильнику пливти. Вправу можна повторити тричі.

Вправа «Розв'язати проблему» (10 хв.)

Мета: опрацювання конструктивних стратегій виходу з конфліктних ситуацій.

Хід проведення: Ведучий ділить учасників на три групи.

Завдання 1. Визначити причини, що породжують конфліктну ситуацію.

Завдання 2. Згадати конфліктну ситуацію і програти її.

Завдання 3. Кожна група обирає одну проблему і пропонує шляхи її вирішення, використовуючи отримані знання.

Рефлексія:

- Як ви почувалися під час гри?
- Як почуваетесь після її завершення?

Вправа «Способи виходу з конфліктної ситуації» (6 хв.)

Мета: ознайомити дітей із різними способами вирішення конфліктних ситуацій.

Хід проведення: Розповідь здобувачам освіти:

1. «Черепашка» (ухиляння). «Черепашки» втікають і ховаються у свій панцир, щоб уникнути конфлікту. Вони відмовляються від власних цілей і тримаються осторонь як від суперечливих питань, через які виникає конфлікт, так і від людей, причетних до суперечки. Вони вважають, що вирішувати конфлікт — річ безнадійна. Їм легше втекти (фізично чи психологічно) від конфлікту, ніж зустрітися з ним.

2. «Акула» (примус). «Акули» намагаються переконати опонентів, силоміць примусити їх розв'язувати конфлікт. Для «акул» найголовніше — власні цілі, а стосунки з людиною для них другорядні. Вони будь-якою ціною готові досягати свого. Їх мало хвилює, чи вони комусь подобаються. «Акули» переконані, що конфлікти вирішуються тоді, коли хтось перемагає. Вони намагаються здобути перемогу, приголомшуючи суперників, нападаючи раптово, а також залякуючи або погрожуючи їм із позиції сили.

3. «Плюшевий ведмедик» (згладжування). Для «ведмедиків» найголовніше — хороші стосунки, а власні цілі не мають для них великого значення. Вони прагнуть усім подобатися, щоб усі їх любили й цінували.

4. «Лисиця» (компроміс). «Лисиці» невибагливі як у своїх цілях, так і в стосунках із людьми. «Лисиці» шукають компромісу. Вони жертвують частиною своїх домагань під час конфлікту й переконують іншого поступитися теж якоюсь частиною своїх цілей. Вони шукають такого рішення, щоб обидві сторони отримали «золоту середину». Вони готові пожертвувати заради досягнення згоди для спільного добра як частиною своїх домагань, так і стосунками.

5. «Сова» (переговори). «Сови» дуже високо цінують власні цілі і стосунки. Вони розглядають конфлікт як проблему, яку треба розв'язати, і шукають таке рішення, яке б задовольнило і їхні власні цілі, і цілі власної сторони. «Сови» сприймають конфлікти як засіб поліпшення стосунків шляхом послаблення напруження між двома людьми. «Сови» не заспокоються, доки не буде знайдено рішення, яке б задовольнило й їх самих, і іншого.

Рефлексія:

– Як ви думаєте, яка стратегія найправильніша?

Вправа «Маятник»(5 хв.)

Мета: зняття напруження після отриманих знань.

Хід проведення: Усі учасники стають у коло, а один із них — у центр кола. Йому пропонують розслабитися і довіритися іншим. Група починає

повільно розгойдувати того, хто стоїть у центрі кола, ніби годинниковий маятник.

Вправа «Австралійський дощ» (6 хв.)

Мета: зменшення психологічного навантаження учасників.

Хід проведення: Тренер пропонує встати всім учасникам і повторювати рухи:

- в Австралії здійнявся вітер (ведучий потирає долоні);
- починає крапати дощ (плескання долонями по грудях);
- починається справжня злива (плескання по стегнах);
- а ось і град, справжня буря (тупіт ногами);
- краплі падають на землю (клацання пальцями);
- тихий шелест вітру (потирання долонь);
- сонце (руки догори).

Вправа «Букет» (6 хв.)

Мета: закріплення позитивних емоцій; сприяння усвідомленню сили єдності і дружби.

Хід проведення: Здобувачам освіти пропонується взяти у руки квіточку, яка лежить на столі. Кожну квітку легко переламати і викинути, а якщо їх зібрати всі разом і спробувати переламати, то нікому це не вдасться. Ось так і в житті. Кожного з нас окремо легко скривдити, образити, а якщо ми будемо разом, у гурті, то ніякі вороги вас не здолають, усі негаразди легко подолаємо. Діти віддаючи квіточки тренеру, говорять враження від заняття та побажання один одному.

Підбиття підсумків заняття (2 хв.)

Заняття 8

Тема: «Добро починається з тебе»

Мета: допомогти здобувачам освіти глибше засвоїти моральне поняття доброти, виробити інструкцію неагресивних способів поведінки.

Вправа «Привітання» (5 хв.)

Мета: створити позитивний емоційний настрій.

Хід проведення: Учасникам по черзі, передаючи іграшку, потрібно сказати своє ім'я і назвати добру справу, яку ви зробили нещодавно. (наприклад : Я – Вікторія, допомогла старенькій бабусі; Я – Олександр, посадив дерево тощо).

Вправа «Робот хоче пити»(8 хв.)

Мета: навчити дітей довіряти один одному.

Хід проведення: Група ділиться на пари. Один з них «робот», який хоче пити, але не знає як це робити, так як його на це не запрограмували. Друга діюча особа – інструктор, завданням якого є програмування дій «робота» з допомогою точно визначених чергових операцій, дозволяючи випити воду з стакану. Наприклад: «Встань, відведи праву ногу вперед, пристав ліву, витягни руку вперед, поверни трішки вліво, нахились вперед. «Робот» реагує тільки на команди інструктора і точно їх виконує. Потім гравці міняються місцями.

Рефлексія:

- Що було важче бути роботом чи інструктором?
- Чи важко було виконувати вказівки інструктора?
- Що сподобалося більше програмувати чи виконувати?

Вправа «Намалюй свій настрій» (5 хв.)

Мета: навчити дітей відображати свій настрій на папері.

Хід проведення: Учасникам пропонується намалювати свій настрій. Пропонується творчо поставитись до завдання, вибрати ті кольори, якими найточніше він міг би передати свої відчуття зараз. Далі кожен презентує свій малюнок, група аналізує малюнки.

Вправа «Пункт прокату ідей»(5 хв.)

Мета: розвиток особистісної рефлексії.

Хід вправи: Дітям пропонується згадати таку ситуацію, в якій вони поводитись агресивно, але й тепер не уявляють іншого типу поведінки. Зараз у них є можливість запозичити в когось ідею для вирішення цього питання.

Учасник, який бажає запозичити ідею, розповідає про ситуацію і вислуховує пропозиції інших членів групи.

Рефлексія:

- Які почуття виникають в результаті такого способу попередження конфліктних ситуацій?
- Як ти винагородиш себе за достойний вихід із ситуації конфлікту, за тренування нових поведінкових навичок?

Вправа «Король» (5 хв.)

Мета: створити позитивну атмосферу групової взаємодії.

Хід проведення: Пропонується пограти в гру, в якій ви зможете побути королем. Усі решта дітей стають слугами, і мусять робити все, що скаже король. Враховуючи, що король не має права віддавати накази, які ображають чи принижують інших людей.

По закінченні гри слід обговорити правління різних королів.

Рефлексія:

- Як ти почував себе коли був королем?
- Що найбільше тобі сподобалось коли ти був королем.
- Що ти відчував коли був слугою.
- Коли королем були інші діти(назвати конкретно), добрим чи злим для тебе був король?

Вправа «Нитка, що з'єднує людей» (5 хв.)

Мета: навчитися висловлювати щирі, приємні, ніжні слова подяки один одному.

Хід проведення: Члени групи, сидячи в колі передають один одному клубок ниток, супроводжуючи це висловлюваннями, які розпочинаються словами: «Я вдячний тобі за те ...». Коли клубок повернеться до того, хто розпочинав, членам групи треба натягнути нитку, заплющити очі, ввійти в стан, який сприяє сприйняттю себе, інших людей, навколишнього світу.

Рефлексія:

- Чи зміг би ти кожному з учасників заняття висловити вдячність?
- Чи приємно тобі було, коли тобі висловлювали щирі слова?

Вправа «Прощання один з одним» (5 хв.)

Інструкція: »Закрийте будь-ласка, очі і відчуйте руки один одного . Спробуйте уявити, що відчувають зараз люди, що тримають вас за руки . Подумки подякуйте всім за зроблену нами роботу . Подумайте про те, що ви не сказали групі, але хотіли б сказати. За кілька хвилин треба розплющити очі і сказати те, що думали «.

Підбиття підсумків заняття (2 хв.)

Заняття 9

Тема: «Створи собі комфорт»

Мета: допомогти дітям та навчати навичкам підвищення самооцінки, комунікативності, розвивати вміння презентувати свої особливі вміння.

Вправа «Я- такий, а ти – такий» (5 хв.)

Мета: створити позитивний емоційний настрій.

Хід проведення: Учасникам пропоную сісти в коло. Починаючи з себе пропоную всім розказати про себе і свого наступника у колі за зразком : «Я – Олег, я ....., а ти – Олена, ти – .....,».

Рефлексія:

- Чи приємно було повідомляти про себе те, чого присутні досі не знали?
- Чи сподобалось вам те, що про себе повідомляли інші?
- Чи захотілося вам бути таким, як хтось із присутніх?

Вправа «Тонкий папір» (5 хв.)

Мета: навчити здобувачів освіти розуміти, що всі люди абсолютно різні.

Хід проведення: Дається кожному учаснику по аркушу паперу. Інструкція учасникам:

- тримайте листок за два верхніх кута прямо перед собою;
- закрийте очі;

- робіть те, що я говоритиму з закритими очима: складіть листок вдвічі;
- розгладьте місце згину;
- вирвіть шматочок паперу з місця згину;
- складіть листок вдвічі тощо.

Коли в учасників вийшли маленькі, багаторазово складені листки, запропонувати їм відкрити очі і розгорнути листки.

Обговорення:

- У всіх однакові листки?
- Чим відрізняються листки?
- У чому листки схожі?

Підсумок : Всі люди абсолютно різні, навіть тоді, коли вони потрапляють в однакові умови, отримують однакові завдання. І це не лише правильно, а і цікаво.

Вправа «Робота з творчим сміттям» (13 хв.)

Мета: навчитися створювати свою мрію за допомогою підручних засобів.

Хід проведення: Для виконання вправи роздати дітям нарізані нитки для в'язання, скотч, папір кольоровий, ножиці. З усього обраного матеріалу необхідно скласти загальну композицію (ниткографічний малюнок) на тему : «Омріяний подарунок». Кожен має виконати творчу роботи тільки із запропонованих матеріалів і створити символ, малюнок своєї мрії.

Вправа «Будуємо настрій»(10 хв.)

Мета: навчитися створювати свій настрій за допомогою підручних засобів.

Хід проведення: Для вправи використовую ватмани ,кольорові аркуші, маркери. Учасники діляться на 2 підгрупи, обирають назву своїй команді і виконують спільне завдання : посередині свого ватмана малюють спільний дім, де б вони хотіли проводити дозвілля, а навколо будинку створюють колаж під диктовку тренера:

- кожен з вас малюйте свій портрет так, як ви виглядаєте, коли у вас гарний настрій та самопочуття;
- домальовуйте тулуб.....руки так, щоб вони трималися за когось із вашого кола.....ніжки;
- додайте до свого образу прикраси, гаджети, аксесуари, якщо хочете;
- підпишіть свій образ.

Рефлексія:

- Чи подобається вам ваше місце в колі на малюнку?
- Чи подружилися б ви насправді з тим, кого тримаєте за руку на малюнку? Чому?
- А тепер спробуймо побудувати живе коло (по командах) так, як воно виглядає у нас на малюнку.

Вправа «Побажання по колу» (5 хв.)

Хід проведення: Учасники в колі. Кожен отримує повітряну кулю, надуває і зав'язує її. Маркером на своїх кулях учасники малюють або пишуть побажання і вручають свою кульку-подарунок кому захочуть із присутніх.

Підбиття підсумків заняття (2 хв.)

Заняття 10

Тема: «Яким я бачу своє майбутнє?»

Мета: завершення роботи. Позитивне програмування майбутнього. Відчуття приналежності до групи однолітків. Спонукає до того, щоб діти замислювалися над своїми мріями, над тим, чого вони прагнуть отримати від життя.

Вправа «Прогноз погоди» (5 хв.)

Мета: дати можливість дітям відчувати свій настрій.

Хід проведення: на стікерах клейкого паперу необхідно зобразити свій настрій відповідно до «Таблиці настрою» і заповнити екран «Прогноз погоди».

Вправа «Смуга перешкод» (8 хв.)

Мета: дати зрозуміти дітям, що не завжди потрібно довіряти сказаному.

Хід проведення: Із числа учасників тренінгу обрати здобувача освіти і запропонувати на деякий час вийти з приміщення. Діти стають в хаотичному порядку, створюючи тим самим перешкоди. Після цього зав'язати очі дитині, що був за дверима, завести до класу і запропонувати пройти по класу не потрапляючи на перешкоди. Руки треба сховати за спину. Після невдалої спроби пройти свій шлях, спитайте у мандрівника, щоб допомогло йому закінчити свій шлях без зіткнення.

На другому етапі мандрівнику пропонується пройти свій шлях з товаришем-помічником. Помічник акуратно наводить свого підопічного на одну з перешкод. Гра зупиняється.

На третьому етапі мандрівнику надається більш надійний помічник, з яким він продовжує свій шлях більш вдало.

Рефлексія:

- Що символізує пов'язка на очах?
- Яке значення мають перешкоди?
- Чи зустрічаємо ми подібне в житті?
- Кого символізує перший помічник?
- Кого б ви обрали на роль помічника для себе?
- Що ти відчував під час подорожування?
- Які серйозні перешкоди можна зустріти на своєму шляху і як вони можуть змінити твоє життя?

Вправа»Верстові стовпи мого майбутнього»(10 хв.)

Мета: впорядкування особистістю своїх життєвих цілей.

Хід проведення: Здобувачам освіти пропонується заглянути в своє майбутнє на ними самими вибраний відрізок часу (на рік, п'ять років, десять років). Учасники тренінгу описують, чого вони хотіли б досягти за цей час, чого навчитись, ким стати. Далі кожна ціль уявляється верстовим стовпом на шляху життя. Вісім – десять таких важливих життєвих цінностей - цілей

розташовуються в потрібній часовій послідовності та позначаються кількома ключовими словами. Потім учні складають список цілей на майбутнє та обмірковують його розумність, доцільність. Допомогти їм в цьому повинні наступні запитання, що записуються на дошці:

1. Як мені досягти своєї цілі?
2. Що залежить від мене, а що від інших?
3. Які перешкоди можуть трапитись на шляху?
4. Від чого, можливо, доведеться відмовитись?
5. Що я виграю?
6. Хто, крім мене, може отримати користь від досягнення цієї цілі?

Вправа «Вище голови не стрибнеш» (5 хв.)

Мета: навчити здобувачів освіти ставити перед собою конкретні цілі, яких можна досягти.

Хід проведення: Здобувачам освіти пропонується взяти стікер і, підстрибнувши якнайвище, наклеїти його на стіну. Потім узяти другий стікер і постаратися наклеїти його ще вище. Так робити доти, доки вдається поліпшувати попередній результат.

Рефлексія:

- Чи всі приклеїли стікери на однаковій висоті? (ні).
- Чому? (кожен має різні можливості)
- Після якого стікера вже не вдавалося поліпшити результат? (зазвичай після третього - четвертого)
- Який висновок можна зробити з цієї вправи? (треба ставити перед собою конкретні цілі, яких можна досягти).

Малюнок «Моя мрія»(5 хв.)

Мета: навчити дітей планувати своє майбутнє.

Хід проведення: Кожен учасник малює свій малюнок на загальному великому аркуші паперу.

Вправа «Заклучне коло» (5 хв.)

Мета: закріпити вміння застосовувати набуті навички експресивного вираження емоцій, саморегуляції та емпатії.

Хід проведення: Усі учасники сидять у колі. Говоритиме лише той, у кого в руках м'яч (чи інший невеликий предмет, наприклад, іграшка). Ведучий кидає м'ячика комусь із здобувачів освіти. Той має відповісти на запитання: «Що мені сподобалось (запам'яталось) у роботі тренінгу?» та «Що я дізнався нового за час проведення занять?»

Рефлексія:

- Що нового ви відкрили для себе?
- Що з'ясували для себе?
- Що вас здивувало, зацікавило?
- Які враження, думки виникали під час заняття?

Підбиття підсумків заняття (2 хв.)